

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

JAN./FEBR. 1980 NUMMER 1/2

Indhold

Jens Lampe: Urmageriet i Sydslesvig	1
Jens Lampe: Urmagere i Sydslesvig	8
Chr. Stenz: Folketingsvalget 23. 10. 1979	29
Ruth Sieverts: Om Hejmdal	31
Carl Langholz: Troels Arntkiel, Peder Wandal og Jørgen Boysen	33
Frøslevlejrens Museum	34
Bog anmeldelser	35
Grænselandsdagbog	42
Rettelser	48

Sønderjysk Månedsskrift

er en økonomisk fordel for abonnenterne.

Det giver nemlig underskud.

Styrelsen for Historisk Samfund for Sønderjylland har derfor vedtaget at sætte prisen for et år op til 65.- kroner (og heri er både MOMS og forsendelse medregnet).

Denne forhøjelse skulle nogenlunde svare til den forhøjelse trykkeriet må beregne sig i 1980, så det nye år kommer også til at give underskud.

Skal Danmarks eneste og ældste historiske månedsskrift derfor fortsat udgives uden at abonnentprisen hæves yderligere (hvad vi ikke må) skal vi søge ekstra tilskud – det arbejder vi allerede med –, men vi kan også søge at få abonnenttallet forhøjet.

Det kan blandt andet ske med de nuværende abonnenters hjælp. Man kan tegne gaveabonnementer (eventuelt blot for et halvt år), man kan ringe til vor ekspedition og bede om at få et prøveeksemplar sendt til historisk interesserede (det er gratis, og det forpligter ikke), og endelig kan man måske direkte tegne nye abonnenter.

Tak for ethvert initiativ!

Godt nytår ønskes alle af
redaktionen

Sønderjysk Månedsskrift:

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Tlf. (04) 62 46 83.

Haderslev Museum

Onsdag 30. 1. Museumsinspektør Ole Crumlin-Petersen: Vikingernes skib.

Onsdag 13. 2. Museumsinspektør Steen W. Andersen: Aktuel arkæologi i Nordslesvig.

Onsdag 5. 3. Mads Lidegaard: Hærvejen gennem tiderne.

Arrangeret af Haderslev Arkiv- og Museumsforening.

Februar 1980: »REFLEX 1980«, olieblade og akvareller af nulevende franske, danske og norske kunstnere.

Marts 1980: »Dansk vævning«, censureret udstilling visende et bredt udsnit af nutidig dansk vævning.

Arrangeret af Haderslev Kunstforening.

Dalgade 7 . 6100 Haderslev . Telefon (04) 52 75 66

Grammofonplader

Vestre Landsdelskommando har udgivet to grammofonplader med militærmusik, bl.a. Slesvigske Fodregiments march (Prins af Hessen), Tappenstregen, flere sønderjyske sange og mange regimentsmarcher. Blandt de medvirkende orkestre er Slesvigske Fodregiments Tambourkorps under ledelse af seniorsergent T. Rasmussen. Musikdirigent Bue Lund Nielsen har ligeledes medvirket ved indspilningen af en række af numrene.

Pladerne kommer ikke i handelen. De koster 55.- kroner stykket og bestilling kan afgives til major B. K. Agger, Vestre Landsdelskommando, 8100 Århus C. Tlf. (06) 14 38 99, lokal 212.

Urmager på sit værksted. Billedet er lånt fra en lille bog af C. Steen: »Afbildninger af Kunstner og Haandværk og forskellige Næringsbrug«. Udg. 1834, København.

Urmageriet i Sydslesvig

AF JENS LAMPE

Overlærer Jens Lampe, Brabrand, udmønter resultaterne af mange års horologisk studium i en række artikler i *Sønderjysk Månedsskrift*. Jens Lampe skriver denne gang om kendte ure i Sydslesvig og afslutter artiklen med en liste over urmagere, der har virket i landsdelen.

Sydslesvig er den landsdel, hvor dansk og tysk, nordisk og mellemeuropæisk kultur mødes og brydes og danner et brændpunkt i det nordeuropæiske kulturområde. Her bosatte sig i oldtiden jyske og fynske bønder, så langt de danske, århundredgamle stednavne rækker sydpå og mødtes med saksiske kolonister sydfra, vendiske stammer østfra

og frisere vestfra, og i perioder truede svenske vikinger med at sætte sig fast ved Slien og i Hedeby-Slesvig, som i vikingetiden indtog en nøglestilling i trafikmæssig henseende. I Hedeby, Danmarks første storby, opførte Ansgar år 850 af træ Danmarks første kirke. Ganske vist måtte den lukkes en tid på grund af uroligheder, men da den åbnede igen, ringede kirkeklokken,¹ ikke blot for at kalde til messe, men også ved den tredje og niende time for at give indbyggerne besked om tidens gang, klokkeslættet, som jo netop betyder klokkeslaget (og derfor altid bør staves med æ). Disse slag frembragtes af folk, som stod vagt ved soluret og som opmærksomt fulgte dets tavse angivelse af solens gang over himlen, for – på visse givne tidspunkter – ved slag på klokken at tilkendegive »hvad klokken var (slået)«. Således fulgte man overalt i den katolske kirke en befaling fra pave Sabinianus, givet i 604.

Det mekaniske ur eller hjuluret, der menes at være opfundet omkring 1280 i Norditalien, skal allerede være kommet til Vor Frue- eller Mariekirken i Rendsborg i 1293 ifølge påstande fra dr. Rolf-Herbert Rosenbohm m. fl.² Desværre eksisterer primærkilden ikke mere, men kun et uddrag af en stadskrønike fra Rendsborg, som er gået tabt, og i hvilken der skal have stået: »Anno Domini MCCXCIII in sunte Margreten daghe (dvs. den 13. juli 1293) koften de swaren (dvs. de svorne kirkeværgere) tho Reynaldes-

borch dat seygerwerk.« (Sejerværk = urværk). Afskriften er sikkert ægte nok, men at oversætte »seygerwerk« med tårnur er nok for dristigt, eftersom et sejerværk på denne tid kunne betyde næsten enhver form for tidsmåler. Det lyder næsten utroligt, at Rendsborg skulle have fået et tårnur året efter, at katedralen i Canterbury fik sit og ca. 100 år før domkirkerne i Hamburg, Lübeck, Lund og Ribe fik deres. På den anden side synes Mariekirkens ur virkelig at være gammelt, for 1537 beretter en kirkebog, at det gamle tårnur blev afløst af et nyt. Af en anden indførelse i kirkebogen véd vi, at uret stod i forbindelse med en timeslagklokke i 1555, og i 1683 forsynedes kirken med en kvarterslagklokke, fremstillet af urmager og klejnsmed Paul Schröder i Kiel. Samme Schröder arbejdede atter med uret 1684, 1691 og 1708.

Kirkeuret i Rendsborg passedes til 1784 af urmageren Jean Abraham Armand, som fik borgerskab som urmager i København 1786 og døde samme sted 1819. Armand var en af de mange franske religionsflygtninge, der havde nedsat sig her og som kom med gode erfaringer som mestre i et håndværk, der endnu ikke havde vundet så mange udøvere på dansk område.

Hans søn, Johan Vilhelm Armand (1758–1824) blev i øvrigt for offentlig regning lærer i urmagerkunsten på Bornholm. Ifølge oplysninger fra lokalhistorikeren Peter Hæbel, Rendsborg, findes der endnu på det lokale hjemstavnsmuseum et urværk fra 1894, som blev afmonteret, efter at Mariekirken havde fået et elektrisk ur. De gamle tårnure blev drevet med et lod og måtte trækkes op tre gange i døgn. På Sct. Michaelis-kirkens ur i Hamburg tog det degnen (for hans job var det) en halv time at trække loddet på 2200 pund op, og mens han trak, måtte en hjælper flytte forsigtigt på viseren, således at uret også gik rigtigt efter optrækningen.³

1. »Sønderjyllands Historie«, bd. I, s. 244. – »Sydslesvig gennem Tiderne«, 1946–49, bd. II, s. 745–48. – Vilh. la Cour: »Danmarks Historie«, bd. I, s. 61 og Holger Raftn: »Ansgar«, 1926, s. 115.
2. »Zwei Fragmente von Rendsburger Stadtbüchern« i »Zeitschrift der Gesellschaft für Schl.-Holst.-Lauenb. Geschichte«, VII, Kiel, 1877, s. 66–67. – Rolf-Herbert Rosenbohm: »Die Rendsburger Kirchturmuhren Anno Domini 1293« i »Die Hochbrücke«, årg. 1957, s. 9–10. – Hermann von Essen: »Die Marienkirche in Rendsburg«, 1948.

3. Ovenn. Rosenbohm, s. 10.

I Flensborg, hertugdømmets største by, fik Sct. Nikolaj-kirken tårn med ur 1516 og Marie- eller Vor Frue-kirke 1531. De oprindelige ure er naturligvis siden blevet afløst af adskillige andre. Hvem der har konstrueret de ældste vides ikke, men kong Christian III havde en klokkestøber og sejmester i Flensborg ved navn Gert von Merfeldt (ca. 1508–58), som nævnes i et kirkeregnskab 1539. Han støbte også kanoner og blev kgl. artillerimester, hvorved han tjente en formue.

Sønnen, Gerhard von Merfeldt den yngre (ca. 1530–81), virkede også som sejmester og tillige som guldsmed og broncestøber i Flensborg.⁴ Sct. Nikolaj fik en timeslagklokke i 1682, og 1729 leverede Alfons Schwarz et nyt sejerværk til kirken. Vor Frue-kirkes tårnurværk blev afløst af et helt nyt i 1975, fordi det gamle ikke længere kunne repareres. Arbejdet blev udført af et kendt firma i Osnabrück under medvirken af den flensborgske urmagermester Willy-Knud Andersen, som er ansvarlig for alle Flensborgs kirkeure. Under Trediveårskrigen 1618–48 blev Vor Fruekirkes ur bragt i sikkerhed på Sjælland.

Helligåndskirkens urværk henlå i mange år på kirkens loft, men kom til ære og værddighed igen, da den i 1926 atter blev stillet til rådighed for en dansk menighed.

Gettorp mellem Egernførde og Holtenå fik sit tårnur 1518 opsat af sejmester Evert. Svavsted kirke ved Trenen fik et tårnur, fremstillet af den lokale Jürgen Wulf i 1644, og dette ur blev først afløst af et nyt i 1889. Kirken i Lille Vabs på Svansø fik et tårnur 1645 foræret af Paul Rantzau på godset Kohöved (siden 1768 kaldet Ludvigsborg) og godset Rosenkrans ved den gamle Ejderkanal fik sit tårnur 1683.

Gottorp slot, som under hertugerne Johan Adolf (1590–1616) og Frederik III (1616–59) var et kunst- og kulturcentrum af rang,

fik på et tidligt tidspunkt sit tårnur og adskillige komplicerede og kostbare ure inden-dørs. Arkivalierne fra Gottorp rentekammer gemmer regninger på ure fra 1590 og fremefter. Blandt de mange lærde personer, hertug Frederik III havde i sin tjeneste, var den mangesidigt begavede Adam Olearius (1603–71), som virkede som bibliotekar, opdagessejtsende, matematiker og astronom og som sådan vejlede de urmager og mekanikere, der skabte hertugens berømte samlinger af ure, armillarsfærer og himmelglober.

I Nyværk ved Gottorp var der et haveanlæg, hvor den beundrede og ofte omtalte Gottorp-globus af ædle metaller, diamanter og andre ædelsten, 11 tommer i diameter, hvis udvendige side gengav Jordens overflade, mens den indre anskueliggjorde himlen med stjerner og planeter. Et kunstigt vandværk lod stjernerne bevæge sig lige så regelmæssigt som selve himlen. Globussen blev i 1714 foræret til czar Peter den Store af Rusland (1672–1725), som førte den til Sct. Petersborg (nu Leningrad). Under II. verdenskrig medbragte tyske tropper globussen til tysk område, men måtte efter kapitulationen efter sovjetrussisk krav tilbagelevere den.⁵

En anden Gottorp-globus befinder sig på Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg slot. Det er den såkaldte »Sphaera Copernica« bygget i 1659 af Andreas Bösch. I øvrigt har professor, dr. phil. Ernst Schlee skrevet en grundig artikel om det gottorpske hertughofs betydning for urfremstillingens historie i »Gemessene Zeit – Uhren in der Kulturgeschichte Schleswig-Holsteins«, Slesvig, 1975, hvortil der her kan henvises. Afhandlingen er ingenlunde underholdningslitteratur, men må i hvert fald fængsle horologisk interesserede og opmærksomme læsere ved sin mangfoldighed af omfattende stof. Desværre er personalie-oplysningerne

4. »Flensburg – Geschichte einer Grenzstadt«, 1966, s. 101, 104 og 530.

5. Karl Müller: »Die Schlei – Tochter der Ostsee«, 1958, s. 133–34.

ikke suppleret med oplysninger fra de slesvigske kirkebøger og i en del tilfælde for unøjagtige.

På Angelboporten, senere »den høje port«, i Slesvigs Langegade var der også et ur med slagværk. Hinrich Uhrmacher fik i 1636 2 mark og 8 sk. og igen 1638 1 mark og 8 sk. for at reparere uret. Byporten, der menes at stamme fra Svend Grathes tid (1146–57), havde form som et tårn med klokkespir og blev nedbrudt i 1882.⁶ Af det danske hofhusholdningsregnskab fra 1529 fremgår det, at sejmageren fra Husum, Alexander, har fået udbetalt 75 sk. for at færdiggøre sejerværkerne til Bukhavn gods i Kappel sogn og Gottorp slot.⁷ En sejmager fra Flensborg, Osseden, fremstillede 1595 et urværk til Gottorp, og af et kobberstik i L. Thurah: »Den danske Vitruvius«, II. bd., 1749, fremgår det tydeligt, at Husum slot, bygget 1577–82 af hertug Adolf også havde et tårnur. Kirken i Tønning, hvis mægtige tårn ses langt væk i den flade marsk, fik sit tårnur 1694 fremstillet af Andreas Gude. Spiret brændte ved et bombardement i 1700, men nyopførtes i 1706 i barokstil. I løbet af 1600-årene fik de fleste kirker på Ejdersted tårnure. Det vil nok føre for vidt at nævne alle kirkeure i Syd-slesvig, men det skal dog nævnes, at Grumtoft kirke på Angel fik et tårnur i 1756, som kort efter blev ødelagt ved brand. En mand fra sognet, Peter Mathiesen, f. i Dollerup 1696 og død som hofurmager i København 1768, fremstillede og forærede sit sogn et nyt tårnur, der holdt helt til 1887, da det afløstes af et, fremstillet af Lorenz Lorenzen, Gelting.⁸

Den mishandlede Slesvig domkirke havde et særpræget ur i lektoriets sydende med urhus, urskive og klokke. I 1795 kaldtes det et slagur, som slog både time- og kvarterslag.

6. H. Philippsen: »Alt Schleswig«, 1929.

7. Meddelelser fra Rentekammeret, udg. af Joh. Grundtvig, Kbhvn. 1871, s. 27.

8. O. C. Nering: »Das Kirchspiel Grundhof«, 1895.

To små figurer forestillende apostlen Peter og en biskop slog på klokken hver hele og halve time, men uret var opslidt og blev taget ned i 1823. Tilbage er urskiven på sydvæggen, en kvadratisk plade af brædder med romerske cifre. I centrum ser man en løvemaske = solen, omgivet af en strålekrans. I hjørnerne ser man de fire evangelistsymboler. Uret menes at være en gave af biskop Godskalk (1507–41) og skal være opstillet 1541, fornyet 1564 og repareret 1667 og 1724 af John Pannynson.

Med Den store nordiske Krig, som sluttede 1720, blev den gottorpske andel indlemmet under kronen, og hermed var de gottorpske hertugers svigagtige rolle endelig udspillet. Deres fortjenester til trods havde de selv lagt op til tragedien, idet de gentagne gange havde spillet under dække med Danmarks fjender. Kong Frederik IV søgte nu med en næsten barnagtig iver at udslette ethvert minde om modstandernes tidligere storhed, bl.a. ved at føre en række malerier, det gamle bibliotek, mange håndskrifter og adskillige ure og andre genstande fra det berømte kunstkammer bort til hovedstaden. Senere blev objekterne fordelt til kongens kunstkammer, Nationalmuseet, Frederiksborg, Statens Museum for Kunst, Rosenborg, Tøjhusmuseet og Det kgl. Bibliotek. For Slesvig by var det ikke noget større tab, eftersom borgerne aldrig havde haft adgang til hertugens skatte, mens disse var på slottet.

Blandt de kostbare genstande, som førtes til København, var et pragtfuldt bordur af Nicolaus (Claus) Radeloff, en af Europas allerdygtigste urmagere. Radeloff var elev af Just Bürgi (1551–1632), en schweizer, der blev hofurmager hos landgrev Wilhelm IV af Hessen-Kassel og kammerurmager hos kejser Rudolf II i Prag (Praha). Bürgi var en meget dygtig matematiker og astronom og en genial urmager, som fremstillede ure bl.a. til Tyge Brahe (1546–1601) og som ca. 1584 opfandt det såkaldte krydsslag-hemværk, så

På dette gamle stik ser man urmageren med sandur og to ure med timevisere. På bordet foran den solidt påklædte håndværker ligger et beskedent udvalg af arbejdsredskaber. Urmageren sidder meget upraktisk med ryggen til vinduet, men kunstnerens gengivelse af det lille værksted er nok mere symbolsk end nøjagtig i alle enkeltheder.

en bedre læremester kunne Radeloff ikke få. Formentlig som efterfølger efter Heinrich Ha(r)brecht, en anden datidig berømt urmager, kom Radeloff til Gottorp 1639, hvor han fik ansættelse ved hoffet. I 1654 konstruerede han et såkaldt kuglegangsur med krydsslaghemværk af forgyldt messing med sølvskive. Drivkraften er 6 ens kugler, der triller ned ad snekken. Uret er 95 cm højt og havde (har) en nøjagtigere gang end datidens samtidige bordure. Uret befinder sig nu på Nationalmuseets II. afd. og har nr. D 104.

Radeloff blev boende i Slesvig efter hertug Frederik III's død og blev i 1666 medlem af Slesvig smedelav, idet urmagerne oftest var medlemmer af stædernes smedelav. Flere dygtige urmagere og kunsthåndværkere fra Italien, Schweiz, Sydtykland, Frankrig, Holland og England var ansat ved det gottorpske hof og med hensyn til disses virksomhed henvises til den efterfølgende navneliste. Gottorphoffets store betydning for urmageriet i hele Sønderjylland og Danmark er uomtvistelig, men den store jævne befolkning, almuen, nød kun indirekte gavn af denne

udvikling, for ure var alt for kostbare på den tid.

Ville man i 1600-årene orientere sig om tiden på døgnet, måtte man i byerne nøjes med at se på kirkernes, rådhusenes eller eventuelt byportenes ure eller lytte til deres timeslag, og ude på landet måtte man ty til naturen og dens tegn: solens stilling på himlen, skyggens længde, Månen og stjernerne om natten, hanegal og hvad man ellers var vant til at lægge mærke til hos omgivelserne, herunder dyrs og blomsters »adfærd«. De eneste steder, hvor man krævede en vis præcision var faktisk tingstedet (tinghuset) og kirken. Her rettede man sig efter solure og timeglas. Stort set havde næsten alle sydslesvigske kirker begge dele i 1600- og 1700-

årene. En del er gået til i tidens løb, andre er afleveret til landsdelens museer, men nogle opbevares endnu i kirkerne. Særligt smukke solure kan endnu ses på Oversø, Jørl, Faretøft og Hallig Hoge kirker.⁹

Som man vil se af det foregående, fremstilledes de første ure til kongelige og fyrstelige personer eller til klostre, kirker, rådhus, byporte og andre offentlige bygninger. Men i renæssancen vakttes interessen for teknik, videnskab og kunsthåndværk, og adskillige større godsejere begyndte at samle på rariteter som f.eks. ure.

Henrik Rantzau (1526–98), som havde studeret i Wittenberg og var en lærd humanist i renæssancetidens stil, blev kongens statholder i den kgl. del af hertugdømmerne og var blandt de adelige, der interesserede sig meget for astronomi og urmageri. Det var til ham Tyge Brahe (1546–1601) søgte, da han havde besluttet sig til at forlade sit fædreland, og det var under opholdet hos Henrik Rantzau, der strakte sig over en halvanden års tid, at Tyge Brahe anstillede særlige observationer over planeterne.

Rantzau havde på Breitenburg og sine andre besiddelser mange kostbare ure, men ellers var tidsmålere på den tid yderst sjældne og dyre genstande. I 1700-årene blev de noget mere almindelige.

R. Mejborg beretter, at Slesvig i dette århundrede var langt rigere og på alle områder længere fremme end landet nord for Kongeåen. Allerede i kong Frederik III's dage skulle der findes storbønder i Vestslesvig, som havde ure, og hundrede år senere var det almindeligt, at selv småfolk havde en tidsmåler i deres stue, mere eller mindre primitiv efter

husets økonomiske evner.¹⁰ – Men gennemgår man skifte- og panteprotokoller, vil man erfare, at ure først blev en fast bestanddel af almuehjem i midten af 1700-årene.

I Sydslesvig tegner der sig klart to områder, hvor urmageriet spillede en større rolle: Marskegnene i vest med Frisland og Ejdersted og Angel mod øst. I de magre gestegne i midten var der langt imellem urmagerne. Mens man i marskegnene havde forbindelser til Holland via Husum, Tønning og Frederiksstad, prægedes urmageriet i Angel mere af hoffet i Gottorp og de flensborgske urmagere.

Da det vestslesvigske område er behandlet i en tidligere artikel (årg. 1979, nr. 5 og 6), skal her især urmageriet på Angel omtales.

Den lærde Albrecht Thaer, som var professor i landbrug i Berlin 1810–18, gjorde en studietur til Angel i 1798 og skrev året efter en rapport, hvori det bl.a. hedder: »Angelboerne synes mig gennemsnitligt at være veluddannede og sunde folk. Man holder dem for at være flegmatiske, hvortil den hyppige nydelse af boghvedegrød og benyttelsen af træsko skulle bidrage meget ... Blandt dem findes mange kunstnere og mekanikere, såsom urmagere, guldsmede, malere, kobberstikkere og instrumentmagerne.«¹¹ Når man véd, at gentagne anordninger, bl.a. en fra 1711, bestemte, at i en omkreds af tre mil fra byerne og to mil på marsken måtte der ikke drives handel, håndværk eller anden borgerlig næring med undtagelse af de rene bondehåndværk som f.eks. hjulere og smede, undrer man sig over denne udtalelse. Men en kendsgerning er det, at en række typiske købstadsfag florerede i Angel trods myndighedernes bestemmelser.

Angelboerne er af flere topografer beskyldt for at være forfængelige og snobbede.

9. Oplysninger om solure, timeglas og kirkeure er hovedsagelig fra R. Haupt: »Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein«, 1887–1925, bd. 1–6 og den nye »Die Kunstdenkmäler des Landes Schleswig-Holstein« samt fra en omfattende lokalhistorisk litteratur fra Sydslesvig.

10. R. Mejborg: »Nordiske Bøndergaarde«, 1892, s. 217.

11. »Annalen der Niedersächsischen Landwirtschaft«, 1. årg. nr. 3, Celle, 1799.

Man skal altid være varsom med at bedømme en befolkning under ét og give generelle karakteristika, men den typiske angelske gård har visse træk, der minder om en herregård »en miniature« – stor, solid, med længerne grupperet omkring en symmetrisk, rektangulær gårdsplads; og det indre skulle svare til det ydre, så på et relativt tidligt tidspunkt anskaffede de angelske bønder sig ting, vi i dag kalder statussymboler, som f.eks. skrivechatoller, store klædeskabe, dragkister, bilæggerovne og standure. Den frugtbare og jævnt tæt befolkede halvø med mange velhavende bønder blev efterhånden kendt for sine mange produktive og dygtige urmagere. Alene i Gelting sogn var der i alle årene mellem 1800–1900 fem urmagere.¹²

Jürgen Nielsen fra Stenbjerg synes at have været den første. Han reparerede Gelting kirkeur i 1624 og har sandsynligvis også fremstillet mindre ure. Peter Mathiesen (1696–1768) fra Grumtoft sogn er allerede nævnt, men han fik sit manddomsvirke i København, hvor han blev hofurmager. Blandt de bemærkelsesværdige er også Tüxen-dynastiet fra det sydlige Angel, urmagere i syv led, Schmidt-dynastiet fra Stenderup i Gelting sogn, Lorenzen-dynastiet i Grumtoft og mange flere, til hvem der henvises i navnelisten.

Angelbo-urene er for langt de flestes vedkommende af en meget fin kvalitet både hvad angår værket, kassen og dekorationer-

12. Peter Schwennesen: »Die Geltinger Kirche«, Gelting, 1958.

Iøvrigt er benyttet arkivalier som kirkebøger, folketællinger, borgerskabsprotokoller fra de pågældende byer og sogne, adressebøger fra Egernfærde, Flensborg, Rensborg, Slesvig og Tønning og fra Landsarkivet på Gottorp slot: Abt. A XX, nr. 2944–19: Uhrmacher im Lollfuss (1627–1655), Abt. 168 nr. 666 (1820–58), Abt. 168 nr. 75 (7/2 1784) og fra stadsarkivet i Flensborg: »Kopffzahl aller Einwohner in der Stadt Flensburg 5.8.1769 (1803–35)«.

ne. Ofte viser urene både dato og månefase, og slet ikke så få har spilleværk med op til seks salmemelodier. Adskillige af de ældste angelske urmagere arbejdede med få hjælpemidler og ret primitivt værktøj, som de selv fremstillede, men alligevel nåede de smukke og holdbare resultater. Kasserne er sjældent lavet af urmageren selv, men af landsbyens eller nabobyens snildeste snedker. Ofte er de af elmetræ, som desværre er særlig udsat for træorme, og med hensyn til stilarter er der kun få angelske standure, som er præget af den lyse og lette rococo. Da Louis Seize-stilen nåede til Slesvig, holdt den sig stædigt 1800-årene ud og et godt stykke ind i det næste århundrede. Dens typiske kendetegn er den klassiske symmetriske struktur, guirlander, perlesnore og akantusblade. Da Empire-stilen brød frem, var urmageriet på retur. De fleste urmagere i Angel handlede ikke blot med ure, men tog sig efterhånden også af salget af guld- og sølvvarer og optiske artikler, især briller. Senere tog man sig af at sælge symaskiner og cykler.

I Flensborg kan der spores urmagere lige fra reformationstiden. Blandt de betydeligste kan nævnes Peter Steensen, der også var guldsmed og havde en hel del arbejde ved landsdelens kirker i 1600-årene. Johan Frederik Steen (1760–1834) arbejdede bl.a. på Gottorp slot og var oldermænd i Sct. Knudsgildet. Ditlev Sievers og sønnen Johann Friedrich Sievertz grundlagde hertugdømmets første urfabrik. De fremstillede især standure med månestilling og klokkespil og producerede ca. 33 ure om året. Far og søn uddannede mange lærlinge og svende og sluttede sig til Brødremenigheden i Christiansfeld. Blandt deres svende var Math. Wied fra Vester Sottrup på Sundeved og Peter Bachmann fra Rugbjerg i Øster Løgum sogn. – Som det var tilfældet andre steder, aftog den håndværksmæssige produktion af ure i Slesvig med industrialiseringen i midten af 1800-årene, og faget fortsatte hovedsageligt som et handels- og servicefag.

Urmagere i Sydslesvig

AF JENS LAMPE

Mens der foreligger en hel del litteratur om guld- og sølvsmede i hertugdømmet Slesvig, er det hidtil ret begrænset, hvad der er skrevet om urmagere. En vigtig forudsætning for, at man kan bestemme et urs alder er ikke blot en undersøgelse af dets tekniske og stilmæssige struktur, men også at man eventuelt ved hjælp af mestersignatur kan tidsfæste det inden for et kortere åremål. Hertil skulle efterfølgende navneliste være en hjælp. Med navnelister er det som med telefonbøger, kogebøger og køreplaner – som helhed er de meget uinteressante, men i givne øjeblikke og aktuelle situationer kan de enkelte oplysninger være af stor betydning, især for ur-ejere, ur-samlere og slægtsforskere. Dette er et forsøg på at samle alle sydslesvigske urmagere fra reformationstiden til ca. 1900 med undtagelse af de urmagere fra Tønder sønderamt, som allerede er nævnt i en foregående artikel (nr. 5 og 6 i årg. 1979). Foruden Sydslesvig er øen Femern medtaget, da den historisk hører sam-

men med hertugdømmet og fra kong Frederik IV's tid til 1864 uden afbrydelse hørte til Danmark. Navnelisten har tidligere været stillet til rådighed for redaktionen af »Gemeffene Zeit«, Slesvig, 1975, og for Jürgen Abeler: »Meister der Uhrmacherkunst«, Wuppertal, 1977, men kommer nu i en revideret dansk udgave. Urmagerens skrevne navneformer kan variere, især i de ældre arkivalier. Når personlige data udover fødsel, borgerskabsår og død er medtaget, er det ikke blot for at lette identifikationen af urmagerne, men også for at kunne påvise slægtsskabsforhold og for at kunne skelne mellem mestre med enslydende navne. Enhver biografisk liste – også denne – er forløber for en anden og bedre. Tilføjelser og evt. rettelser modtages meget gerne.

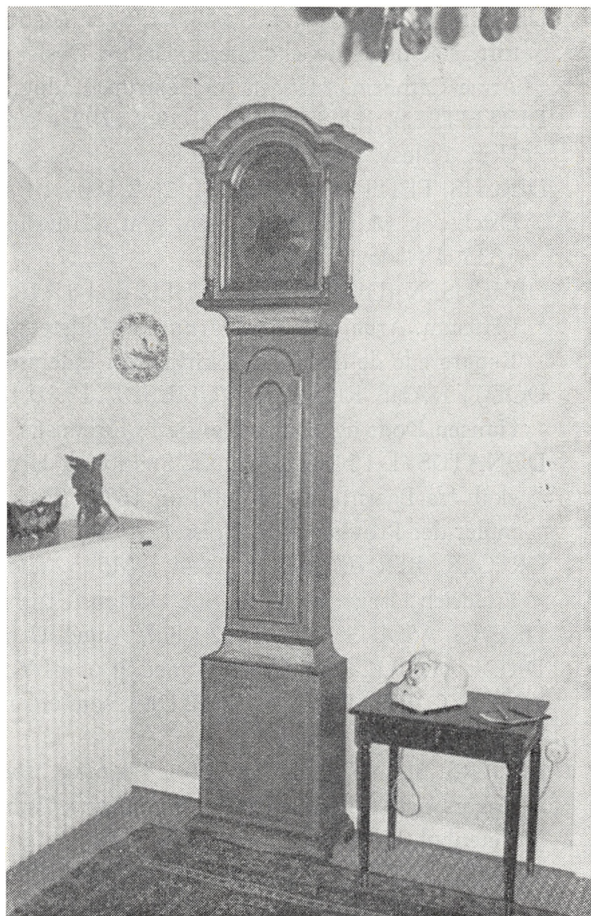
Forkortelser: s.a. = søn af, f. = født, g.m. = gift med, bsk. = borgerskab, ft. = folketælling. I øvrigt er benyttet almindelige forkortelser.

- ADLER, GEORG CHRISTIAN, f. 6.5.1724 i Alt Brandenburg, død 2.11.1804 i Altona. Var sognepræst i Arnæs 1755–58 og syslede med urmageri og mekanik. Fader til generalsuperintendent J. G. C. Adler (1756–1834).
- AGGER, HEINRICH, f. 9.3.1855 i Brodersby, Angel, død 25.1.1937 s.st. Lært hos W. Müller i Egernførde. Etabl. som urm. i Brodersby 1878. Fremstillede talrige kunsture, kronometre, normalure og standure.
- ALEXANDER, virksom som urmager i Husum i 1500-årene. Måske identisk med den instrumentmager Alexander, som 1529 forfærdigede et kompas til hoffet på Gottorp.
- ANDRESEN, BRODER, f. 19.8.1829 i Tating, død 13.4.1893 i Tønning, s.a. Christian Broder Andresen og Anna Christians, g.m. Marie Kerstens. Urm. i Tønning.
- ANDRESEN, HEINRICH, f. 24.6.1809 i Lyksborg, s.a. Andreas Andresen og Louise Torwejus, g.m. Anna Hedewig Hentzel Hansen. Urm. i Slesvig ved ft. 1840. Urm. i Husum ved ft. 1845.

- ANDRESEN, JENS, f. 1840 i Tønning, s.a. urm. Broder Andresen og Marie Kerstens. Urm. i Tønning.
- ANGELO, ANTON, f. 1731 i Nancy, død 9.12.1800 i Slesvig, g.m. Juliane Gottfriede Juhl. Kom som soldat til Slesvig, hvor han virkede som urm. siden 1760. Reparerede tårnuret på Gottorp slot. Fader til Harke Angelo. En søn: Theodor Gottfried Nicolai Angelo (1767–1816) blev en kendt kobberstikker i København.
- ANGELO, HARKE JÜRGEN CHRISTIAN, f. 29.12.1773 i Sct. Michaelis, Slesvig, død 9.4.1843 s.st., s.a. urm. Anton Angelo og Anna Magdalene Lorenzen, g. 28.10.1806 i Slesvig m. Anne Magdalene Schwendecke, d.a. musketer Johann Baptiste Schwendecke. Passede Gottorp slotsur. Urm. i Slesvig. To brødre og deres sønner blev urmagere på Fyn.
- ARMAND, JEAN ABRAHAM, f. 1732 i Frankrig, død 1819 i København. Passede tårnuret i Vor Frue-kirke i Rendsborg til 1784. Flyttede til København, hvor han fik bsk. 1786. Hans søn, Johan Vilhelm Armand, blev med kgl. understøttelse lærer i urmagerkunsten i Rønne på Bornholm.
- BARTELS, BEREND ANDREAS, urm. i Egernførde 1761–72.
- BARTELSEN, CLAUS, urm. i Gettorp 1740. Flyttede senere til Kiel.
- BECKMANN, JOHANN PETER, f. 1801 i Curau v. Lübeck, g.m. Dorothea Euchler. Ved ft. 1835 og 1840 urm. i Slesvig Gammelstad.
- BEHRENS, PETER, død 1830 i Slesvig. Svend hos J. F. Sieverts i Flensborg, g.m. Anna Elisabeth Jansen. Urm. i Slesvig.
- BEHRENS, PETER FRIEDRICH, f. 7.12.1795 i Michaelis, Slesvig, død 18.5.1887 s.st., s.a. urm. Peter Behrens og Anna Elisabeth Jansen. Bsk. som urm. i Slesvig 1828. Overtog faderens forretn. 1830. Nævnes som urm. ved ft. 1835, 1840 og 1855.
- BEHRMANN, HEINRICH, f. 1765 i Hannover, død efter 1845 i Egernførde, g.m. Catharina Margaretha Scheller. Urm. i Egernførde ved ft. 1803, 1840 og 1845.
- BENJAMIN, MICHAEL MARCUS, f. 1811 i Slesvig, s.a. skomager Marcus Benjamin og Caroline, g.m. Stella, f. i København. Urm. og optiker i Slesvig ved ft. 1840, bsk. 1844, nævnt ved ft. 1845 og 1855. Drog rundt og handlede med ure og optiske artikler.
- BENSEN, THOMAS, arbejdede ved kirken i Koldenbüttel, Ejdersted 1695–96. Fremstillede et nyt tårnur til kirken der i 1697.
- BIELER, H., nævnt som urm. i Rensborg 1867.
- BISSEN, CARL FRIEDRICH, f. 25.11.1794 i Slesvig, død 27.9.1873 s.st., s.a. landmand, senere skriver Christian Gottlieb Wilhelm Bissen og Anna Margrethe Dorothea Elfendehl, broder til billedhuggeren H. W. Bissen (1798–1868), g. 17.2. 1832 m. Henriette Wilhelmine Leptin fra Eutin. Borgerskab som urm. i Slesvig 1819. Deputeret borger. Fremstillede 1840 et tårnur til kirken i Lunden, Ditm. og et til Lyksborg slot 1859.
- BLOCK, JOHANN, reparerede 1737 kirkeuret i Bergenhusen, Slesvig.
- BOCK, JACOB HEINRICH, f. 1806 i Hamborg, g.m. Johanna Sophie Haacke. Urm. i Egernførde ved ft. 1855.
- BOYENS, C. P., urm. i Rensborg, nævnt 1867.
- BRIX, HEINRICH, urm. i Rensborg, nævnt 1867.
- BURCKHARD, J. C., nævnt som urm. i Husum 1867.

- BURMESTER, HANS JÜRGEN, f. ca. 1794 i Bredsted, bsk. som urm. i Slesvig 1819.
- BÖRENSEN, HANS AUGUST, f. ca. 1838 i Strukstrup, Angel. Arbejdede i 1855 hos C. W. Desler i Grumtoft.
- BÖSCH, ANDREAS, virkede som urm. og mekaniker i Lüneburg 1620. Blev af hertug Frederik III kaldet til Gottorp, hvor han hjalp med at indrette kunstkammeret og var med til at konstruere en kæmpeglobus i »den persiske park« ved Gottorp. Arbejdede med den store »Spaera Copernica«.
- BÖTTCHER, JÜRGEN, f. 1721 i Ulstrup, Munkbrarup sogn, død 1783 s.st., s.a. kunstneren Jacob Böttcher. Urm. i Ulstrup.
- BOETGER, PETER, f. 1713 i Ulstrup, Munkbrarup sogn, død 1772 i Esgrus, s.a. kunstneren Jacob Böttcher. Virkede som urm. i Ellegård, Esgrus sogn. Et 8-døgns standur m. hans sign. i privat eje i Risskov, Århus.
- CARSTENS, ALBERT, f. 1784 i Ottensen, Altona. Urm. i Bredsted ved ft. 1835, 1840, 1845 og 1855.
- CARSTENS, CHRISTIAN, nævnt som urm. og tandtekniker i Slesvig i 1870.
- CARSTENS, JENS, f. 23.12.1818 i Husum, s.a. urm. Hans Carstens og Lucia Gerd- sen, g.m. Christina Sunde. Urm. i Garding ved ft. 1840.
- CARSTENSEN (CARSTENS), HANS, f. 10.9.1793 i Langhorn, s.a. urm. Jens Car- stensen og Anna Brodersen, g.m. Lucia Gerd- sen. Nævnt som urm. i Husum ved ft. 1835, 1840, 1860. Fremstillede ure med spilleværk og spilledåser.
- CARSTENSEN, JENS, f. 7.8.1769 i Vester Langhorn, død 6.6.1820 i Bredsted, s.a. møller Hans Carstensen. Urm. i Langhorn 1793–1801. Bsk. i Bredsted 1802. Flere standure med hans sign. i privat eje.
- CARSTENSEN, JENS, f. 1799 i Langhorn, død 24.1.1868 i Bredsted, s.a. urm. Jens Carstensen og Anna Brodersen. Urm. i Langhorn. Urm. i Bredsted ved ft. 1840, 1855 og 1860.
- CHRISTENSEN, PEDER RASMUS, f. 1.1.1810 i Rise på Ærø, død 9.6. 1874 s.st., s.a. Christen Jensen Møller, Olde, og Birthe Marie Christensdatter. Urm. i Olde, Rise sogn, Ærø til 1841, urm. i Kiel 1841–50, var ved ft. 1855 urmager i Tøstrup, Angel.
- CHRISTENSEN, RUDOLPH EMIL, f. 1828 i København, g.m. Johanne . . . fra Tønning. Urm. i Tønning ved ft. 1855 og nævnt som sådan i 1857.
- CLAUSEN, DIEDRICH AUGUST, f. 24.11.1786 i Kappel, død 29.12.1843 s.st., s.a. knapmager Cai Clausen og Anna Augusta Nissen, g.m. Auguste Friederika Mord- horst. Urm. i Kappel ved ft. 1835, 1840. Var også krovært.
- CLAUSEN, JOHANN PETER, f. 13.9.1810 i Rødemis, Milsted sogn, s.a. lande- værnsmand Johann Clausen og Anna Heldt, g.m. Maria . . . Urm. i Mildsted ved ft. 1840. Urm. i Husum ved ft. 1860.
- CLAUSEN, MARCUS, f. 1773, urm. i Nørre Haksted ved ft. 1845.
- CLAUSSEN, P. M., nævnes som urm., galanteri- og stentøjshandler i Burg på Femern i 1857 og 1867.
- DE COMBES, JEAN, f. 30.9.1741 i Michaelis, Slesvig, s.a. urm. Vincent des Com- bes og Jeanne Woygrat, Lolfod. Urm. i Lolfod, Slesvig. Nævnt i »Watchmakers & Clockmakers of the World«, London, 1963, s. 79.
- DES COMBES, VINCENT, f. 1695 i Geneve, død 26.11.1753 i Slesvig. Urm. i

Standur fremstillet af Peter Bøetger.
Foto: Hanne Bunde, Risskov.

- Lolfod, Slesvig. Arbejdede også på Gottorp slot.
- CORDT, CHRISTOPH MARTIN, f. 1820 i Gnoxen, Mecklenburg, g.m. Anne
f. i Schwerin. Urm. i Nørregade, Flensborg ved ft. 1855 og 1860.
- CORNELIS, kommer 1654 sammen med urm. Hans Reggeln på foranledning af
hertug Frederik III fra Holland til Gottorp for at gå i hans tjeneste som urmagere.
- CRONSEE, THOR PETERSEN (Kronsjö, Thor Pettersson). Nævnes som urm. i
Egernførde 1764–76.
- CULL, C. F., nævnes som urm. i Husum 1820. Et savur med hans sign. i privat eje
i Bayreuth.
- DE, DES (se under Combes).
- DESLER, ASMUS CHRISTIAN, f. 6.3.1793 i Ørsbjerg, Tøstrup sogn, død 21.6.
1857 i Arnæs, s.a. degn og skolelærer Detlef Desler og Anna Gertrud Carstensen,
g.m. Ingeborg Jensen fra Sterup. Urm. i Arnæs ved ft. 1840, 1845 og 1855.
- DESLER, CARL WILHELM, f. 4.11.1826 i Grumtoft, død 4.4.1883 s.st., s.a. kåd-
ner og urm. Hans Nicolai Desler og Anna Catharina Hansen. Urm. i Grumtoft
ved ft. 1855 og 1860. Har lavet 16 standure. Afløstes af August Brix. (O. C.
Nerong: »Das Kirchspiel Grundhof«, 1895).

- DESLER, HANS NICOLAI, 22.9.1787 i Tøstrup, Angel, død 13.10.1854 i Grumtoft, s.a. degn og skolelærer Detlev Desler og Anna Gertrud Carstensen, g.m. Anna Catharina Hansen fra Tøstrup. Kådner og urm. i Grumtoft.
- DETLEFFSEN, JENS KLINT, f. 29.8.1792 i Tønder. Bsk. som urm. i Tønder 1818. Urm. i Slesvig ved ft. 1845.
- DIRCHS, PETER MATHIAS, f. 16.2.1804 i Garding, s.a. skrædder Johann Philipp Dircks og Martha Mathiesen, g.m. Catharina Sommer. Urm. i Garding ved ft. 1835, 1840 og 1860.
- DIRICHSEN (DIRKSEN), MICHEL, død 17.10.1654 på Husum kloster. Sejermager i Husum. Arbejdede med tårnure i Mildsted, 1611, Oldensworth 1634 og i Tønder. Reparerede de daværende kirkeure i Ejdersted.
- DODT, HANS RICHARD JULIUS, f. 13.10.1830 i Klusris, Bov sogn, s.a. Claus Hansen Dodt og Louise Henriette Jørgensen. Urm. i Flensborg ved ft. 1855.
- DONATUS, f. i Neuendorf, Kr. Steinburg. Urmagermester. Nævnes i et kirkeregnskab fra Egernførde år 1600 og 1614. (Rich. Haupt: »Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schl.-Holst.«, III bd. s. 42).
- DREGER, BERNHARD, f. 1844 i Mölln, død 13.2.1898 i Kiel, s.a. toldaspirant Friedrich Dreger og Catharina Harten. Urm. i Storegade, Flensborg 1879.
- DREWS, ASMUS, f. ca. 1842 i Bøl, Angel. Urm. i Flensborg.
- DREY, ADOLF, arbejder 1608 med et ur til Vor Frue-kirken i Rendsborg.
- EDSEN, CATHARINA, f. 1787. Drev som enke en urmagerforretning i Tønning ved ft. 1840.
- EGGERS, HANS, f. 23.1.1811 i Tønning, død 25.10.1866 i Tetenbøl, s.a. Claus Eggers og Katharina Peters, g.m. Anna Catharina Johannsen. Urm. og krovært i Tetenbøl, Ejdersted.
- EGGERS, PETER, f. 1812, s.a. skipper og kådner Peter Eggers. Urm. i Thielen, Erfde ved ft. 1840.
- EHLERS, HANS CHRISTIAN, f. 18.12.1817 i Nyværk, Rendsborg, s.a. hornblæser Hans Ehlers og Catharina Untermann, g.m. Charlotte Christina Lammers. Urm. i Gettorp ved ft. 1855.
- EHLERS, JACOB, f. 1755, død 1821 i Fokbæk, g.m. Wiebke Groth. Urm. og kådner i Fokbæk. Fremstillede standure med dato- og månefaseviser. Fader til Jürgen Ehlers.
- EHLERS, JÜRGEN, f. 8.1.1792 i Fokbæk ved Rendsborg, død 1875 s.st., s.a. urm. Jacob Ehlers og Wiebke Groth, g.m. Anna Bock. Urm. i Fokbæk. Standur m. hans sign. og dateret 1826 findes på Rensborg Hjemstavnsmuseum (Altes Rathaus). Familien Ehlers var i flere generationer landmænd og urmagere i Fokbæk og lavede især standure.
- ELINGIUS, CHRISTIAN, f. 18.2.1813 i Vor Frue, Flensborg, død 19.7.1869 s.st., s.a. bloddrejer Erik Christian Elingius og Marie Margrethe Petersen, g.m. Sophie Marie Hansen. Urm. i Flensborg ved ft. 1840, 1845, 1855 og 1860.
- EVERT, reparerer kirkeuret i Gettorp 1518.
- FALCK, PETER, f. 1812 i Varde, Ribe amt, død 4.11.1891 i Flensborg. Bsk. som urm. i Flensborg 16.3.1838.
- FEDDERSEN, CHRISTIAN PETER, f. 1828 i Rundtoft. Plejesøn hos urm. F. A. Hansen i Tøstrup, hvis forretn. han overtog og drev fra 1861–91.

- FELDTSTEDT, FRIEDRICH CARL FERDINAND, f. 20.7.1799 i Lyksborg, død 9.3.1874 s.st., s.a. hertugelig lakaj Johann Jürgen Feldtstedt (fra Feldsted) og Henriette Ilse Margaretha Osterroth fra Braunschweig, g.m. Anna Elisabeth Brustgrün. Fik koncession som urm. i Lyksborg 21.11.1829. Reparerede uret på slottet.
- FISCHER, JOHANNES WILHELM, f. 22.1.1853 i Grumtoft, s.a. Peter Friedrich Fischer. Urm. i Munkbrarup.
- FRANZEN, ASMUS, f. 27.9.1833 i Husby, Angel, død 5.1.1894 i Nikolaj, Flensborg, s.a. kådner Peter Frandsen i Hodderup og Anna Margaretha Bock. Urm. i Angelbogade, Flensborg ved ft. 1860 og 1866. Kirkefoged.
- FRIES, CLAUS BENDIX, f. 1735 i Farensted, død 15.10.1813 i Breå, Sdr. Brarup. Urm. i Skredstrupgade 1784, flyttede til Breå ved Notfeld, Sdr. Brarup sogn 1785. Fremstillede mange standure. Standure med hans sign. i privat eje i Gram, Haderslev og Padborg.
- GERITZ, P. H., nævnes som urm. i Nystaden, Flensborg 1879.
- GOSCH, CHRISTIAN FRIEDRICH, f. 26.1.1827 i Karby, Svansø, død 27.12.1911 i Kappel, g.m. Elise Christine . . . fra Arnæs. Urm. i Kappel ved ft. 1860. 1867 annoncerede han, at han også handlede med symaskiner.
- GOTTFRIED, LORENZ, bsk. som urm. i Slesvig 1738.
- GOTTMANN, MICHAEL, urm. i Husum. Reparerede 1622 og 1631 kirkeuret i Katrineherd i Ejdersted.
- GRÜN, Johannes Ferdinand, f. 19.5.1825 i Tønning, død 16.4.1893 i Vor Frue, Flensborg, s.a. drejer Jürgen Ferdinand Grün og Anna Catharina Thomsen, g.m. Louise Gröndal. Urm. i Flensborg ved ft. 1855 og ft. 1860.
- GUDE, ANDREAS, reparerede tårnuret på Vor Frue-kirke i Rensborg 1685, bygger et nyt ur til kirken i Tønning 1694 og reparerer uret i Bredsted kirke 1695.
- GULDBRANDSEN, HANS PETER PETERSEN, f. 26.4. 1769 i Vor Frue, Flensborg, død 19.1.1832 s.st., s.a. urmager Guldbrand Petersen og Anna Margaretha Hansen Jepsen, g.m. Regina Sophie Reeder. Urmager i Flensborg m. bsk. 1795. Uddannede mange lærlinge og svende, bl.a. den senere så berømte astronom Peter Andreas Hansen, Tønder (1795–1874). Standure af ham i privat eje i Flensborg og på Fyn, standur med spilleværk og hans sign. på Flensborg Stadsmuseum. Han lod sig indskrive som udenbys mester i Københavns Uhrmagerlaug 29.7.1811. Han kaldte sig også Hans Peter Petersen.
- GURLITT, EMANUEL, f. 24.1.1826 i Altona, død 13.7.1896 i Husum. Deltog på slesvig-holstensk side i krigen 1848–50 og blev såret i slaget ved Kolding 23.4. 1849. Under slaget ved Isted 25.7.1850 mistede han en fod. Han slog sig ned i Husum som urm. og blev borgmester i denne by 1873.
- GØRRISSEN, NICOLAY, f. 1749 i Tvedskov, Adelby sogn, død 7.12.1803 i Adelby, s.a. Peter Gørrissen og Elsabe Margaretha . . . g. 1. g.m. Anna Maria Detlefson, g. 2. g.m. Elsabe Maria Starcke. Urm. i Adelbylund ved Flensborg. Standur med hans sign. i privat eje i Sønderborg.
- HAASE, A. W., nævnes som urm. i Slesvig 1881.
- HABRECHT, HENRICH, f. ca. 1574 i Kaiserswerth, død 1653 i Slesvig, s.a. urm. Josias Habrecht, urm. i Strassbourg og Kaiserwerth. Urm. i Slesvig under hertug Frederik III (1626–36). Reparerede 1625 og 1636 uret på den høje byport

- (Angelboporten) i Slesvig, forbedrede 1636 tårnuret. Stort arbejde med hertug Frederiks ur 1635.
- HABRECHT, JOSIAS, f. 1552 i Schaffhausen, død 1575 i Kaiserwerth. Fader til Henrich Habrecht. Har fremstillet en armillarsphære med ur, som nu befinder sig på Rosenborg slot. Dette ur er 165 cm højt og har et hus af forgyldt kobber. (Om Habrecht-slægten, der talte adskillige berømte urmagere, se Theodor Ungerer: »Les Habrechts«, Archives Alsaciennes, Strassbourg, 1925).
- HANSEN, ALBRECHT, f. 29.9.1767 i Vor Frue, Flensborg, død 3.9.1812 i Johannes, Flensborg, s.a. urm. Christian Albrecht Hansen og Anna Christina Kaufmann, g.m. Anna Jørgensen. Urm. i Flensborg ved ft. 1803.
- HANSEN, ANDREAS, konstruerede i 1709 et solur, som nu findes på Kunstindustrimuseet i Flensborg.
- HANSEN, BERNHARD (BERENDT), f. 1763 i Flensborg, død 24.5.1803 i Vor Frue, Flensborg, s.a. urm. Christian Albrecht Hansen og Anna Christina Koopmann, g.m. Magdalena Rung. Bsk. som urm. i Flensborg 11.2.1799.
- HANSEN, CHRISTIAN ALBRECHT, f. 1731 i Tønder, død 4.2.1795 i Vor Frue, Flensborg, s.a. amtsjægermester Berend Otto Diederich Hansen og Hedewig Catharina Holsteen, g.m. Anna Christina Koopmann. Urmager i Flensborg. (Stadtarchiv Flensborg nr. 416).
- HANSEN, CLAUS HINRICH, f. 11.1.1752 i Arrild, Tøstrup sogn, Angel, død 1840 i Tøstrup, s.a. kådner Hans Hinrich Klasen og Anna Maria Mansen, g.m. Metta Lucie Carstensen. Urm. i Skryn, Tøstrup og fra 1786 i Ørsbjerg. Standure m. han sign. på Haderslev Museum, Antikvarisk Samling i Ribe, og i privat eje i Gråsten og Hoptrup. Et musikstandur med hans sign. på Det danske Urmuseum i Den gamle By i Århus. Kassen er af egetræsmalet fyr. Selve uret er et alm. pendulur. Skiven har sorte arabiske tal. Musikværket udløses hver fulde time og dannes af en række firesidede piber, hvorigennem luften drives fra en blæsebælg, der bevæges af et lod. En valse med en række stifter åbner og lukker for piberne ved et simpelt vægstangssystem. Højde 221 cm.
- HANSEN, FREDERIK, f. 1828 i Odense, g.m. Maria Urm. i Angelbogade i Flensborg ved ft. 1860, nævnes også 1865.
- HANSEN, FRIEDRICH ADOLF, f. 5.2.1792 i Tøstrup, Angel, død 14.3.1875 s.st., s. a. urm. Claus Hinrich Hansen og Metta Lucia Carstensen. Urm. i Skryn, Tøstrup. Standur med hans sign. på Gigtsanatoriet i Gråsten. Hvidmalet m. hvidmalet skive. På skiven et jagtmotiv. Hans plejesøn, Chr. Feddersen, fortsatte urmageriet i Tøstrup.
- HANSEN, FRIEDRICH WILHELM, nævnes som urmager i Lolfod, Slesvig, hvor han fik bsk. 24.3.1760. Efterfulgte Jacob Hinrich Pannynson som urvægter på Gottorp slot. (L. A. Gottorp, Abt. 168 nr. 75 – 7.2.1784).
- HANSEN, FRITZ, urm. i Holm, Flensborg 1879.
- HANSEN, GEORG FRIEDRICH ERNST, f. 1763, g.m. Juliana Maria Friederika Foltmar i Slesvig 25.6.1783. Var da urm. i Kappel. Bsk. som urm. i Flensborg 23.2.1796, nævnes ved ft. 1835.
- HANSEN, NICOLAI, f. 2.10.1817 i Horsted, Hatsted sogn, død 14.6.1888 i Skovbøl, Husum amt, s.a. kådner Hans Hansen og Catharina Jensen, g. 1. g. i Hatsted 1851 m. Margaretha Ingwersen, g. 2. g. m. Dorothea Hansen. Urm. i Skovbøl

- ved ft. 1860.
- HANSEN, HANS H., nævnes som urm. i Nørregade, Flensborg 1879.
- HANSEN, MICHAEL, f. 1778 i København, død 15.11.1855 i Bøl, s.a. Lars Hansen i København. Urm. i Snogbæk, Vester Sottrup sogn ca. 1800, urm. i Skredstrupgade, Bøl sogn ved ft. 1840 og 1845. G.m. Catharina Dorothea Tüxen. (J. Brodersen: »Fra gamle Dage«, s. 537).
- HANSEN, PETER, f. 22.4.1811 i Ulsnæs, død 20.4.1858 i Sdr. Brarup, s.a. kådner og smed Hans Hansen og Catharina Nissen, g.m. Anna Dorothea Willrott fra Dollerød. Urm. i Gyderød, Borne sogn ved ft. 1845, urm. i Sdr. Brarup ved ft. 1855.
- HANSEN, PETER, f. 26.11.1848 i Mariegård, Grumtoft sogn, s.a. bolsmand Hinrich Hansen og Catharina Maria Franzen. Urm. i Undevad, Grumtoft sogn, g.m. Maria Lorenzen. (O. C. Nerong: »Das Kirchspiel Grundhof, 1895).
- HANSEN, MOMME (MUMME), virker som urm. i Tønning 1666 og i Koldenbüttel 1667.
- HEISTER, V. J., nævnt som urm. i Bredsted 1867.
- HENNINGS, CHRISTIAN, f. 17.12.1833 i Tating, død 5.6.1913 i Kiel, s.a. møller Claus Hennings og Catharina Margaretha Heide, g.m. Louise Urm. i Garding ved ft. 1860, senere i Kiel.
- HENNINGS, JOHANNES ALBERTUS, f. ca. 1806 i Pinneberg, Holst. Bsk. som urm. i Slesvig 1832.
- HERSIKEL, ADOLF, f. ca. 1787 i Slesvig. Bsk. som urm. i Slesvig 1817.
- HEYNE, FRITZ, urm. og mekaniker i Slesvig 1881.
- HOLLING, HINRICH, nævnes som urmager i Slesvig 1695 og 1696 og bor fra 1705 i Angelboporten, hvor han er urvægter.
- HOLMSEN, NICOLAI, f. 1805 i Christiania, Norge, g.m. Christine Margrethe Clausen fra Husum. Urm. i Satrup, Angel ved ft. 1845, i Esmark, Satrup sogn ved ft. 1855.
- HORNECK (HORNINCK), SYLVESTER, f. 1772 i Preetz, Holst. Urm. og musiker i Frederiksstad ved ft. 1840 og 1845. G.m. Catharina Petersen fra Kolding.
- HOWE, AUGUST CHRISTIAN, f. 1789, g.m. Marie Clara Paulsen. Urm. i Slesvig ved ft. 1840.
- HUNDERT, JOHANN, f. 1784, g.m. Johanne Urm. i Egemførde ved ft. 1840.
- HÜBBINETT, C. F. J., nævnes som urm. og optiker i Rensborg 1867.
- HÜBNER, CLAUS PETER, f. 13.12.1854 i Stenbjerg, Angel, s.a. urm. Jacob Friedrich Hübner i Sterup og Christina Margaretha Thomsen, g. i Johannes, Flensborg 18.8.1872 m. Therese Henriette Detlefs. Urm. i Flensborg.
- HÜBNER, JACOB FRIEDRICH, f. 9.3.1803 i Østergårdholt, Stenbjerg, Angel, s.a. Katharina Maria Böttcher, g. 1. g. m. Christina Margaretha Thomsen, g. 2. g. m. Christina Magdalena Henningsen. Indsiddet og urm. i Tingholt ved Sterup. Død 1885 i Sterup.
- IVERSEN, JACOB THOMAS, f. 8.8.1835 i Enge, Tønder sønderamt, død i Gelting, s.a. sognepræst Johannes Iversen (1804–46) og Elisabeth Cathrine thor Straten, g.m. Anna Karstensen. Lært hos Hansen, Tøstrup, svend i Flensborg hos Hans Chr. Jacobsen. Urm. i Tøstrup, Angel. Sønnen Johs. Fr. Iversen, blev dim. på Tønder seminarium 1878 og var i mange år lærer i Broager.

- JACOBSEN, nævnes som urm. i Egernførde 1867.
- JACOBSEN, nævnes som urm. i Lyksborg, hvor han fik bsk. 29.11.1796. Han passede uret på Lyksborg slot.
- JACOBSEN, HANS CHRISTIAN, f. 1823 i Flensborg, g.m. Pauline . . . Lært hos Niels Bertelsen i Haderslev. Urm. i Flensborg ved ft. 1855 og 1860, nævnes også 1879.
- JACOBSEN, HEINRICH, f. 13.1.1810 i Tønning, død 20.10.1853 s.st., s.a. Christian Jacobsen og Catharina Edsen. Urm. og senator i Tønning ved ft. 1845.
- JACOBSEN, J. C. N., nævnes som urm. i Slesvig 1888, overtog A. G. E. Möhls forretn.
- JACOBSEN, JOHANN CHRISTIAN, f. 1821 i Heide, Ditm., g.m. Magdalena Catharina Wöhck. Urm. i Gettorp ved ft. 1855.
- JAKOBSEN, PETER HENRIK, f. 11.9.1821 i Sønderborg. Urm. i Satrup, Angel, hvor han nævnes som sådan 1860 og 1862.
- JANNSEN, JULIUS, f. ca. 1789, g.m. Margrethe Krohl. Urm. i Egernførde ved ft. 1845.
- JANNS, ARRIEN (ADRIAN), nævnes som urm. i Poppenbøl, Ejdersted, 1729. Et friserur med hans sign. i privat eje i Padborg.
- JANNS, HANS, nævnes som urm. i Frederiksstad 1679, reparerede kirkeuret i Tønning 1680.
- JAPSEN, JACOB, f. 27.12.1817 i Tating, død 1.7.1857 i Garding, s.a. Jacob Japsen og Martha Hansen, g.m. Doris Köckerritz, som førte forretn. videre efter mandens død. Urmager i Garding.
- JENSEN, CHRISTIAN, nævnes som urm. i Garding i 1867.
- JENSEN, HANS CARSTENSEN, nævnes som urm. Husum 1830.
- JENSEN, HEINRICH WILHELM, f. 30.4.1849 i Tating, Ejdersted, s.a. bagerm. Wilhelm Jensen og Maria Kaidas, g. 14.6.1878 i Brug på Femern m. Agnes Petersen, f. Kruse. Var en dygtig urmager, som til daglig blev kaldt »Uhrmaker Fix«. Et kommodeur med hans sign. på hjemstavnmuseet i Burg på Femern. Urm. i Burg på Femern.
- JENSEN, NICKELS, f. 1804, nævnt som urm. og kromand på Nordstrand 1835.
- JENSEN, THOMAS, urm. i Husum 1666, måske identisk med Thomas Uhrmacher.
- JOHANNSEN, BAHNE, f. 8.8.1816 i Langenæs, s.a. Bernhard Johannsen og Agnetha Brodina Lorenzen, g.m. Lene . . . fra Wyk. Lært hos Hans Carstens, Husum. Urm. i Husum ved ft. 1860.
- JOSTEN, PHILIPP, f. 1809, død 1879. Urm. i Skovkro ved Husby, Angel. Standur med hans sign., dat. 1830 på Flensborg Stadsmuseum.
- JÜRGENSEN, HANS, f. 12.9.1797 i Tolk, Angel, død 8.11.1851 i Nr. Brarup, s.a. Claus Jürgensen og Margaretha Dorothea Hansen, g. 1818 m. Catharina Margaretha Lorenzen fra Bøl. Urm. og hyreinderste i Vagersrød, Nr. Brarup sogn ved ft. 1845.
- JÜRGENSEN, HANS DIEDRICH, f. 17.3.1819 i Langballe, Grumtoft sogn, død 28.12.1868 i Kappel, søn af kådner Jes Jürgensen og Catharina Margaretha Hjort, g.m. Maria Auguste Koppelgaard. Lærling hos Claus Andersen i Sønderborg. Urm. i Tværgade 53, Kappel ved ft. 1860.
- JÜRGENSEN, JOHANN CHRISTIAN, f. 7.4.1744 i Slesvig, død 8.11.1823 s.st.,

- s.a. bagerm. Johann Anton Jürgensen. Lærte først bageriet hos sin far. Bager-svend 1762. Begavet og mangesidigt interesseret og en talentfuld mekaniker og lokalhistoriker. Skrev 1822 »Chronik der Stadt Schleswig«. Fremstillede optiske instrumenter og i 1794 et solur til landgreve Karl af Hessen-Kassel på Louisen-lund. (H. Lues: »Die Louisenlunder Sonnenuhr«, Egerfnørde, 1972. – H. Klatt: »Johann Christian Jürgensen, Ein vorwiegend genealogischer Beitrag zu seinem Lebensweg« i »Beitrage zur Schleswiger Stadtgeschichte«, H 14, 1969, s. 21–28).
- KETELSEN, ANTHONI, urm. i Langhorn, Husum amt. Et standur med hans sign. fremstillet 1797 i Louis Seize-stil, var udstillet i Vojens 1968. Det var i en malet fyrretræskasse.
- KETTERER, ANTON, f. ca. 1807 i Schwarzwald, må være død før 1886, g.m. Catharina Margaretha Michaelsen fra Koldenbüttel. Urm. i Frederiksstad ved ft. 1840 og 1845.
- KLAUSEN, F. Urm. i Brebøl, Angel. Et standur, 8-døgns værk med sekundviser, time- og datoviser i fyrretræskasse i privat eje.
- KOCK, BURCHARD, f. 4.10.1727 i Riseby, Svansø, død 11.6.1805 s.st. Murer-svend i Stockholm, virkede senere som drejer og urm. i Basdorf fra 1757.
- KOCK, SAMUEL CHRISTIAN, f. 18.10.1792 i Kappel, død 4.10.1846 s.st., s.a. Gottfried Friedrich Kock og Margaretha Ottosen, g.m. Dorothea Magdalena Win-ther. Urm. i Kappel ved ft. 1835, 1840 og 1845.
- KRATZENSTEIN, JACOB CHRISTIAN, f. 1767. Nævnt som urm. i Garding ved ft. 1835.
- KREITZER (KREUTZER), DANIEL, nævnes som urm. i Slesvig ca. 1640–1671. Omtalt i »Watchmakers«, 1963 s. XXX).
- KRÖGER, BUNTKE, nævnes som urm. i Tønning, arbejdede med det daværende kirkeur 1710.
- KÖRNER, MATTHIAS, f. 1811. Urm. og daglejer i Store Solt, Angel ved ft. 1840.
- KÖSEL, HANS, kommer fra Kempten i Schwaben til Gottorp, hvor han virker som urm. ved hoffet. Deltager 1635 på hertugens ekspedition til Moskva og Persien, hvortil han medbringer ure som gaver.
- LAMPE, PETER, f. 15.1.1784 i Koldenbüttel, Ejdersted, død 10.12.1852 s.st., s.a. smedem. Johann Lampe og Catharina Jacobsen, g.m. Margrethe Cathrine Kindt. Urm. i Koldenbüttel ved ft. 1835.
- LANGE FRIEDRICH WILHELM, f. 19.1.1824 i Sønderborg, s.a. bogbinder Fried- rich Wilhelm Lange og Anne Marie Nielsen, g.m. Jessine Christine . . . fra København. Urm. i Åbenrå, ved ft. 1855 urm. i Flensborg.
- LANGEMANN, JOHANN ERNST, f. 1783, g.m. Margaretha . . . Bsk. som urm. i Slesvig 1809, nævnes også som sådan 1849.
- LANGENHEIM, JOHANN CONRAD MAXIMILIAN, f. 1790 i Slesvig, s.a. gartner- mester Friedrich Christoph Langenheim, g.m. Catharina Kruse fra Helgoland. Urm. i Slesvig ved ft. 1835, 1840 og 1845.
- LASSEN, nævnes som urm. i Valsbøl 1881.
- LASSEN, N. H., nævnes som urm. i Rensborg 1857 og 1867.
- LAUTERBACH, HANS, urm. i Lolfod, Slesvig 1621 og 1624. Arbejdede for hoffet på Gottorp. Reparerede flere gange uret i Angelboporten. Leverede 1624 et ur med slagværk til hertug Hans. (Stadt Schl.: Handwerker und Privilegierte 1618–

- 1712 – A XX nr. 2944).
- LEHMANN, HINRICH, nævnes som urm. i Egernførde.
- LEMBCKE (LEMBKE) MICHAEL, f. 6.3.1815 i Koldenbüttel, Ejdersted, død 23.12.1879 i Frederiksstad ved ft. 1840 og 1845.
- LEMBKE, THEODOR, f. 12.5.1825 i Koldenbüttel, s.a. smed Michael Lembke og Catharina Elisabeth Brocks. Urm. i Husum ved ft. 1860. Fremstillede tårnure til kirkerne i Oldensworth 1852, Heide 1864, Hemme, Koldenbüttel og Braderup 1877 og til kirken i Tønning 1879.
- LINDSCHAU, NIS HEINRICH, nævnes som urm. i Mariegade, Flensborg 1879.
- LOHSE, HANS, nævnes som urm. i Slesvig 1881.
- LORENTSEN, ANDREAS, f. 1790 i Grumtoft, Angel, død 10.7.1875 i Altona, s.a. guldsmed og urm. Lorents Heinrich Lorentsen og Christine Dorothea Petersen. Lærte hos Guldbland Petersen i Flensborg sammen med den senere så berømte astronom, Peter Andreas Hansen fra Tønder. Udlært 1814. For ikke at komme til at kæmpe i Napoleonskrigene, rejste han til England. Bsk. som urm. i Altona 27.9.1821. G.m. Christiane Friederike Clausen. Havde forretn. i Palmaillestrasse, Altona. (Dansk Tidsskrift for Uhrmagere, årg. 1903, s. 245).
- LORENZEN, JACOB, f. 11.9.1833 i Witzwort, Ejdersted, s.a. smed Jakob Lorenzen og Maria Catharina Brodersen. Bestyrede værksted og forretn. for urmagerenken Doris Japsen i Garding ved ft. 1860.
- LORENZEN, JES, f. 1776 i Bønstrup, Angel, s.a. guldsmed og urm. Lorents Heinrich Lorentsen og Christine Dorothea Petersen, g.m. Maria Margaretha Sophia Clausen i Slesvig domkirke 1803. Bsk. som urm. i Slesvig 8.4.1803, nævnt som urm. ved ft. 1835, 1840 og 1845. Broder til Andreas Lorentsen, Altona.
- LORENZEN, LORENZ, f. 1806 i Wyk, Før. Bsk. som urm. i Flensborg 21.2.1831, nævnes som sådan 1847 og 1865.
- LORENZEN, LORENZ, f. 11.10.1817 i Katrød, Gelting sogn, s.a. Hans Hinrich Lorenzen og Anna Maria Jensen, g.m. Margaretha Dorothea Hansen fra Esgrus. Urm. i Gelting ved ft. 1855. Fremstillede et tårnur til Stenbjerg kirke, Angel.
- LORENZEN, LORENZ HEINRICH, f. 1738 i Flensborg, død 29.7.1812 i Grumtoft, Angel, s.a. Jes Lorenzen og Anna Dorothea Langemann, g.m. Christina Dorothea Petersen. Urm. og guldsmed i Grumtoft.
- MACKEL (MAKEL), JOHANN JACOBSEN, f. 28.2.1816 i Nicolaj, Flensborg, død 11.8.1867 s.st., s.a. skrædderm. Johann Friedrich Makel og Anna Elisabeth Jacobsen, g.m. Caroline Christine Antoinette Matthiessen fra Slesvig. Lærling hos F. W. Röseler, Flensborg. Urm. i Katsund, Flensborg ved ft. 1845 og 1860.
- MARTENS, VOLQUART, nævnes som urm. i Tønning i 1700-årene.
- MARTENSEN, BRODER, nævnes som urm. i Vester Bordelum ca. 1750–1800.
- MARTENSEN, PETER, f. 8.9.1816 i Bønstrup, Angel, død 10.8.1870 i Kværn, Angel, s.a. kådner Peter Martensen og Maria Gertrud Asmussen, g.m. Metta Christine Bjørnsen fra Kværn. Lært hos Fr. A. Hansen, Tøstrup. Urm. i Frederiksdal ved Nybølmark, Kværn sogn. Var også kådner og kommuneforstander.
- MATHIESEN, PETER, f. 1696 i Dollerup, Grumtoft sogn, død 27.5.1768 i København. Svend hos tårnurm. Christian Christensen i Hillerød, hvis datter han blev gift med. Bsk. som urm. i Vimmelskafte, København 10.1.1725, oldermand i Kjøbenhavns Uhrmagerlaug 1758–60. Fremstillede talrige tårnure til kirker i

København og sjællandske købstæder, til Sct. Nicolaj kirke i Åbenrå og til sit fødesogns kirke i Grumtoft. Lavede mange elegante standure med »kineserier« i tidens mode. Ure af ham på Nationalmuseet, Indenrigsministeriet i København, Det danske Urmuseum i Den gamle By i Århus og talrige i privat eje. (Månedsskriftet »Antik«, 2. årg. nr. 5, s. 24–25). (»Flensborg Avis« for 1. april 1978, s. 2).

MATTHIESSEN, PETER JACOB, f. 6.9.1823 i Garding, død 24.7.1869 s.st., s.a. snedkerm. Jacob Matthiessen og Anna f. Matthiessen, g. 1. g. m. Dorothea Elisabeth Schardelmann, g. 2. g. m. Elisabeth Dorothea Mess. Urm. i Garding ved ft. 1860.

MEDER, P., nævnes som urm. i Slesvig 1881.

MEISSENHOLDER, JACOB, f. 1788 i Stuttgart, død 24.5.1842 i Burg på Femern, s.a. sergent Johannes Meissenholder og Elisabeth Bayrer, g.m. Dorothea Hilcken. Urm. i Burg ved ft. 1840, men måtte søge understøttelse og døde i fattighuset.

MELCHIOR, BALTZER, urm. i Flensborg. Fremstillede i 1640–48 et urværk til Sct. Nikolaj kirke i Åbenrå.

MELLING, HANS, nævnes som urm. i Flensborg 1653.

MENTHEN, CARL, nævnes som urm. og optiker i Rensborg 1867.

MERFELDT, GERD (GERHARD), f. ca. 1530 i Westfalen, død 1581 i Vor Frue, Flensborg, s.a. klokke- og kanonstøber, sejmester Gerd von Merfeldt. Virkede som sejmester, kanon- og klokkestøber i Flensborg.

MERFELDT, GERHARDT VON, f. ca. 1508 i Westfalen, kom til Flensborg 1538 og nævnes som støber i et regnskab fra 1539. Virkede som klokke- og kanonstøber samt sejmester i Flensborg og tjente en formue ved det. (Olaus Heinrich Møller: »Erneuertes Andenken ... des Bürgermeisters Heinrich von Merfeldt«, Flensborg, 1783).

MEWES, CHRISTIAN, svend hos Nicolaus Radeloff, Slesvig i 1654. Begav sig på vandring 1654.

MEYER, HARM HEINRICH, f. i Nordholz, grevskabet Hoya/Weser, død 1836 i Tønning, s.a. urm. Johann Hermann Knippelmeyer. Urm. i Tønning 1810–36.

MEYER, HERMANN NICOLAUS, f. 14.5.1813 i Tønning, død 10.1.1871 s.st., s.a. urm. Hinrich Meyer og Anna Margaretha Grubbe, g.m. Catharina Magdalena Fischer. Urm. i Tønning ved ft. 1855 og 1860.

MEYER, JOHANN HEINRICH, f. 1780 i Hoya, Hannover, død 2.4.1856 i Tønning, g.m. Anna Margaretha Griebel. Urm. i Tønning ved ft. 1855.

MICHEL, sikkert identisk med den Michel Dirichsen, som døde på klostret i Husum 17.10.1654. Sejmester i Husum. Arbejdede med ure i de ejderstedske kirker og i Tønder.

MOHR, JOHANN JOCHIM, f. 9.9.1805 i Kollmar, Kr. Steinburg, Holst, død 10.1.1853 i Kiel. Urm. i Garding til 1838. Bsk. i Kiel 1838.

MOHR, JÜRGEN, f. 1777, død 17.4.1846 i Garding. Urm. i Garding ved ft. 1835 og 1840.

MOSES, GOTTSCHALK, f. 1804 i Slesvig. Urm. og optiker i Slesvig ved ft. 1840.

MÄDLER, FRIEDRICH, medhjælper hos urm. Peter Fr. Behrens i Slesvig. Dennes efterfølger i 1887.

MÜLLER, JOHANN HINRICH (også *Møller, Johan Henrik*), f. 1759 i København,

- død ca. 1801 i Slesvig. Drejer, kobberstikker og urm. i Slesvig. Lært hos kgl. hoff-urm. Niels Eijbjerg i København. Passede i 6 år slotsuret på Christiansborg, men blev omkring 1783 tårnurpasser på Gottorp slot og domkirken. Fremstillede taffelure med pendul og standure. (Abt. 168 nr. 75, Gottorp 6.12. 1796).
- MÜLLER, W., Nævnes som urm. i Egernførde 1867, 1870 og 1874.
- MÖHL, ANDREAS GEORG EDUARD MARTIN, f. 11.10.1818 i Nyværk, Rensborg, s.a. underofficer Heinrich Möhl og Margaretha Brüning, g.m. Sabine Erica Wrangelheim. Urm. i Egernførde ved ft. 1845, urm. i Slesvig 1852. Solgte i 1880'erne sin forretning til J. C. N. Jacobsen.
- MÖLLER, JACOB HEINRICH, f. 24.2.1833 i Slesvig, død 3.7.1906 s.st. Urm. i Slesvig.
- NANNEN, JOHANN (HANS), død i Slesvig 1653. Urm. fra Heide/Ditm. Arbejder 1643 for hoffet i Gottorp og fremstillede et nyt urværk til slottet. Leverer et urværk til slottet Breitenburg, sydøst for Itzehoe 1635–36.
- NEVE, FRANZ, var svend hos Joh. Fr. Sieverts i Flensborg. Et lommeur af ham på Stadsmuseet i Flensborg fra 1774. Mrkt. Franz Neve Astracom.
- NIEDERMEYER, urm. ved hoffet på Gottorp. Reparerede i 1710 Gottorp slotsur i Slesvig.
- NIELSEN, JÜRGEN, urm. i Stenbjerg, Angel. Nævnes 1624, da han reparerede kirkeuret i Gelting.
- NISSEN, NIS JACOB, f. 20.9.1815 i Koldenbüttel, Ejdersted, s.a. Jacob Nissen og Dorthea Cornelius. Urm. i Frederiksstad 1841. Nævnes som urm. i Kappel ved ft. 1845.
- OSEDE (OESDEN, OSSEDE), GERDT VON, nævnes som urm. i Flensborg 1595. Fremstillede et nyt urværk til Gottorp slot.
- OPITZ, L., nævnes som urm. i Johannesgade, Flensborg 1866.
- OSTER, HANS THOMSEN, død i Flensborg 2.8.1861, g.m. Sophie Henriette Grün. Nævnes som urm. i Flensborg 1837.
- OSTWALD, CARL RUTGER FRIEDRICH, f. 18.11.1854 på Rygen. Urm. i Flensborg 1880.
- OTTEN, J. N., nævnes som urm. i Husum ca. 1800. Et standur med hans sign. i den danske privatskole i Wyk, Før.
- OTTSEN (OTZEN), JACOB, f. ca. 1708, død 24.11.1788 i Slesvig, bsk. som urm. i Slesvig 1754. Standure af ham på Gottorp slot. Spilleur med hans sign. på Slesvigs Stadsmuseum (Scheershof).
- OTTOSEN (OTTSEN), OTTO, død 1752 i Slesvig. Bsk. som urm. i Slesvig 1737. Standure af ham i privat eje. (Axel Steensberg: »Danske Bondemøbler, Kbhvn. 1973, s. 277).
- PANNYSON, JACOB HINRICH, f. 27.1.1723 i Slesvig, død 1793 s.st., s.a. urmager John (Johann) Pannyson, g.m. Catharina Benedicte Haack. Urvægter på Gottorp slot, passede også domkirkeuret i Slesvig 1758–84. (L. A. Gottorp, Abt. 168 nr. 75).
- PANNYSON, JOHN (JOHANN), sandsynligvis indvandret fra England, død 22.12. 1758 i Slesvig. Bsk. som urm. i Slesvig 1737. Tåmurvægter på Gottorp slot og Slesvig domkirke. Arbejdede med reparationer i domkirken 1724, 1730 og 1751. (L. A. Gottorp, Abt. 168 nr. 75).

Urkassen fra et standur, som Guldbrand Petersen (1732–1792), Flensborg, har fremstillet. I urkassen, der er af elm, er et 8-døgnsværk i messing. Foto: F. Elriff.

- PANNYSON, ANDREAS SIEGFRIED, f. 1719 i Slesvig, død 25.12.1786 i Hannover. Bsk. som urm. i Slesvig 6.7.1770. Hofurmager på Gottorp. Adskillige ure af ham i privat eje.
- PESENECKER, DANIEL, død 26.10.1731 i Husum, g.m. Margarethe Urm. i Husum 1720–31.
- PETERS, HINRICH JACOB, f. 29.8.1816 i Tating, død 13.1.1889 s.st., s.a. Hinrich Bendix Peters og Anna Catharina Boyens. Urm. i Tating ved ft. 1845.
- PETERS, JACOB JULIUS, f. 27.1.1845 i Garding, død 23.3.1870 s.st., s.a. Hans Jacob Peters og Katharina Magdalena Köckwitz. Urm. i Garding.
- PETERS, PAUL, nævnes som urm. på Frisertorv i Flensborg 1879.
- PETERS, RAPHAEL URBAN, f. ca. 1810 i Flensborg (reformert), g.m. Dorothea Maria Thomsen. Urm. i Alnor ved Gråsten ved ft. 1835, urmager og drogist i Broager ved ft. 1845. Urm. på Havretorv i Flensborg ved ft. 1855, 1860 og nævnes igen 1866.
- PETERSEN, GØRRIS, f. 1733 i Unevad, Grumtoft sogn, død 24.9.1800 i Kværn, Angel, s.a. smed Peter Petersen, Unevad og Marie Gørrissen, g.m. Maria Gønnesen. Standur m. hans sign. i privat eje i Sønderborg og København.

- PETERSEN, GULDBRAND, f. 1.5.1732 i Lands præstegæld, Christiania stift, Norge, død 1.12.1792 i Vor Frue, Flensborg, s.a. smedemester Peter Olesen og Karen Sivertsdatter, g. i Vor Frue, Flensborg, 8.10.1766 m. Anna Margaretha Jeppesen, d.a. skibstømrer Hans Jeppesen og Marie Asmussen. – Lærte urmageriet som soldat (grenadér). Bsk. som urm. i Flensborg 1760. Standur af ham på Gottorp museum i Slesvig og på Franciskanerklostret i Jernbanegade, Flensborg. («Die Kunstdenkmäler des Landes Schl.-Holst.» Stadt Flb. s. 267). Fader til Hans Peter Petersen Gulbrandsen.
- PETERSEN, HANS PETER (se under Gulbrandsen).
- PETERSEN, JØRGEN, f. 29.10.1810 i Stenderup, Toftlund sogn, død 29.9.1861 i Kiel, s.a. Peder Østergaard og Voldborg Jørgensdatter, g.m. Karen Blöcher fra Fredericia. Urm.svend i Haderslev og Slesvig. Urm. i Flensborg ved ft. 1845. Bsk. som urm. i Kiel 26.3.1861.
- PETERSEN, MOMME, f. 1823 i Rikkelsbøl, Rødenæs sogn, g.m. Anna Dorothea Bsk. som urm. i Slesvig 1852, nævnes som sådan ved ft. 1855.
- PFREUNDLER, MICHAEL, fra Innsbruck, Østrig, var urm. i Slesvig 1635, knyttet til hoffet på Gottorp. Deltager i Moskwa-Persien-ekspeditionen, der skulle åbne handelsforbindelser mellem Persien og den af hertug Frederik III i 1621 grundlagte by Frederiksstad ved Ejderen.
- PHILIP, JOHAN, nævnes som urmager i Flensborg 1663.
- POLENTZ, D. D., et standur med denne sign. var i 1968 til salg i Fredericia. Under navnet stod »Schwesing«. En urm. i Svesing med dette navn er forgæves eftersøgt i Svesings kirkebøger 1787–1898.
- PRAHL, SOPHUS, f. 19.4.1810 i Rensborg, død 4.12.1879 i Michaelis, Slesvig, g.m. Johanne Elisabeth Urm. i Kiel 6.9.1837, urm. i Slesvig, bsk. 1852, nævnes igen ved ft. 1855. En søn overtog forretn. ved faderens død.
- RADELOFF, NICOLAUS (CLAUS), antagelig fra Sachsen, elev af hof- og kammerurmager Jost Bürgi (1552–1632). Nævnes som urm., knyttet til hoffet på Gottorp 1639. Samme år reparerer han tårnuret i Angelboporten (den høje byport). Var specialist i kuglegangsure med krydsslaghenværk. Ure af ham på Nationalmuseet og Rosenborg slot. Radeloff medvirkede ved fremstillingen af Gottorpglobussen 1651–54. Blev medlem af Slesvig smedelav. (Stadt Schleswig: Handwerker und Priviligierte 1618–1712 AXX nr. 2944, Slesvig Byarkiv nr. 8631. – H. Philippsen: »Alt-Schleswig«, 1924. Hans von Bertele: »Präzisionszeitmessung in der Vor-Huygenschen Periode« i »Blätter für Technikgeschichte«, 1954).
- RASCH, JOHANN, et ur med denne sign. i privat eje. Menes at være navnet på en angelsk urmager.
- RASMUSSEN, J. H., ur- og kronometermager på Holm i Flensborg, nævnes som sådan i annoncer 1865, 1866 og 1867. Drev urhandel og reparerede astronomiske og nautiske instrumenter. Et lommeur med hans sign. på Det danske Urmuseum i Den gamle By i Århus. Uret er sølvkasse, på den indre messingkapsel er graveret Duplex Breguet Spiral 8 Rubin Raket Compensation. Værket er bygget i hånden og sign. I. H. Rasmussen in Flensburg. Diam. 4,2 cm.
- REEPEN, JOCHIM, f. 1805 i Hohn, Hytten amt, g.m. Catharina Wiencke. Urm. i Hohn ved ft. 1840, indsidder og urm. i Bergenhusen, Erfde, ved ft. 1855. Standur m. hans sign. på Slesvig Bymuseum.

- REGGELN, HANS, fra Holland, arbejder 1654 på Gottorp slot i Slesvig.
- REIMERS, CASPAR, smed og urm. i Rensborg, rep. 1766 sammen med F. W. Gumpel uret på godset Rantzau.
- REINSTEIN, JOSEPH, f. 1827 i Vor Frue, Flensborg, s.a. handelsbetjent Joseph Reinstein og Dorothea Clausen Beck, g. i Gråsten 30.9.1848 m. Anna Birgitte Madsen. Nævnes som urm. i Bredsted 1857, som urm. i Flensborg 1863 og 1867.
- RHOODE, BERNHARD HINRICH, f. 1751 i Brodersby, Angel, død 18.5.1821 i Egernførde, s.a. Hermann Christian Rhooode. Bsk. som urm. i Egernførde 6.12.1780. Standur i privat eje i Sønderborg.
- RHOODE (ROHDE), Christian Andreas, f. 11.9.1795 i Egernførde, s.a. urm. Bernhard Hinrich Rhooode og Elsabe Catharina Holthusen, g.m. Auguste Dittmers fra Preetz. Urm. i Egernførde ved ft. 1840 og 1845. Standur fra 1820 i privat eje.
- ROSENBERGER, CARL GOTTLIEB, f. 1791 i Naumburg, Sachsen, død 4.11.1867 i Burg, Femern, s.a. Saldma Rosenberger og Eva Maria Heydrich, g.m. Gertrude Petersen. Urm. i Burg, Femern ved ft. 1840, 1845 og 1855. Død i »Heiligen Geist Stift«. Et standur af ham på Femerns Hjemstavnsmuseum i Burg, dat. 1859.
- ROSENDAHL, THOMAS PETERSEN, f. 1778 i Skovsende, Munkbrarup sogn, død 15.8.1853 i Sct. Nicolaj, Flensborg, s.a. teglmester Peter Petersen Rosendahl og Christine Anthonson, g. 1825 i Sct. Nicolaj, Flensborg m. Margarethe Eriksen Dahl fra Tyrstrup. Bsk. som urm. i Flensborg 24.2.1806. Udgav en lægebog i Flensborg 1821. (Nævnt i Lübker & Schröder og E. Alberti: »Lexikon der Schl.-Holst.-Lauenb. und Eut. Schriftsteller 1796–1828«).
- ROSLÖF (ROSLEV), HANS FREDERIK, var urm.svend hos Joh. Fr. Sieverts i Flensborg 1768–70, men gjorde sit mesterstykke i København 20.3.1782.
- RUHWALD, JOHANN JACOB, f. 1780 i Brarup, Angel, død 24.10.1828 i Sct. Hans, Flensborg, s.a. Johann Jacob Ruhwald og Maria Christina Bramutz, g.m. Maria Martin. Urm. i Flensborg 1805, bsk. 3.3.1810.
- RÖSELER, FRIEDRICH WILHELM, f. 12.6.1790 i Neumünster, død 27.8.1862 i Flensborg, g. i Flb. 27.4.1831 m. Marie Lorenzen Kollund, d.a. skipper Hans Lorenzen Kollund, Flb. Bsk. som urm. i Flensborg 22.2.1819, nævnt som sådan ved ft. 1835, 1845, 1860.
- SACHSE, H., nævnt som urm. i Egernførde 1867, efterfulgte Jacob Hinrich Bock.
- SCHADE, THEODOR WILHELM AUGUST, f. 13.1.1843 i Tumby, Angel, s.a. degn og skolelærer Heinrich Schade og Friederike Dorothea Christiane Schinkel, urmagerlærling i Tøstrup, senere urm. s.st.
- SCHEEF, ASMUS CHRISTIAN, f. 1787 i Quals, Oldenburg, død 27.4.1855 i Burg, Femern, g. 1. g. m. Catharina Margaretha Lampe, g. 2. g. m. Anna Catharina Schultz. Urm. og væver i Burg, Femern ved ft. 1835, 1840 og 1845, var fattigfoged 1851 og fik fattigunderstøttelse ved sin død.
- SCHAIKE, SAMSON, f. ca. 1812. Urm. og optiker i Slesvig ved ft. 1840.
- SCHLEMMER, HANS, død 1682 i Slesvig. Nævnes som urm. i Slesvig 1657 og blev hofurmager på Gottorp 25.3.1663, var det endnu 1673. Et ur af ham på Nationalmuseet i København.
- SCHLEMMER, MATTHIAS, søn af foregående, f. 1668 i Slesvig, død ca. 1728 s.st. Reparerede uret på Angelboporten (den høje byport) i Slesvig 1693, som han passede.

- SCHMIDT, ASMUS, f. 1711 i Stenderup, Gelting sg., død 1764 s.st. Urm. i Stenderup.
- SCMIDT, ASMUS, f. 1741 i Stenderup, Gelting sg., død 3.9.1826 s.st. Urm. i Stenderup, Angel.
- SCHMIDT, ASMUS, f. 1777 i Stenderup, Gelting sg., død 17.5.1860 i Sønderballe, Gelting, s.a. Tobias Schmidt i Stenderup, g. 1. g. m. Christine Fischer, g. 2. g. m. Sophie Dorothea Asmussen, g. 3. g. m. Marie Andresen fra Hørup på Als. Urmager i Gelting 1815–60. Standur i kasse af fyr og eg i Louis Seize-stil i privat eje i Sønderborg.
- SCHMIDT, CHRISTIAN FRIEDRICH, f. 1820. Urm. i Nykirke, Angel, 1846–49. Udvandrede til USA.
- SCHMIDT, CLAUDIUS, f. 3.4.1771 i Tumby, Angel, død 23.10.1842 s.st., s.a. Erich Schmidt. Kådner og urm. i Tumby ved ft. 1840. Standur med hans sign. på Slesvig Bymuseum.
- SCHMIDT, E. P., nævnes som urm. i Rødegade, Flensborg 1879 og 1880.
- SCHMIDT, ERICH, f. 20.10.1812 i Tumby, Angel, død 1870 s.st., s.a. urm. Claus Schmidt og Christina Magdalena Petersen. Urm. i Tumby ved ft. 1855 og 1860.
- SCHMIDT, FRIEDRICH CHRISTIAN, f. 8.6.1820 i Sønderballe, Gelting, død 18.11.1890 i Flensborg, s.a. urm. Asmus Schmidt og Sophie Dorothea Asmussen, g.m. Sophie Henriette Föhe. Lærling hos F. F. Tadey, Flensborg. Urm. i Sørup, Angel ved ft. 1855 og 1860. Urm., gæstgiver og postholder i Stenderup v. Gelting 1861–90.
- SCHMIDT, HANS, f. 1833 i Stenbjerghav, Angel, urm.svend hos Peter Andersen, Sønderborg ved ft. 1855. Blev urm. i Flensborg.
- SCHMIDT, HANS FRIEDRICH, f. 3.11.1816 i Gelting, død 27.4.1872 i Tolk, Angel, s.a. urm. Asmus Schmidt og Sophie Dorothea Asmussen, g. 1845 m. Maria Charlotte Amalia Jahn. Urm. i Tolk ved ft. 1860.
- SCHMIDT, HANS MICHAEL, f. 4.12.1807 i Rojkjær, Kværn sg., Angel, s.a. kådner Lorenz Friedrich Schmidt og Christina Dorothea Höpner, g.m. Marie Hansdatter fra Haderslev. Lært i Haderslev, Urm. i Snabe ved Sterup ved ft. 1840, husmand og urm. i Kværn ved ft. 1855.
- SCHMIDT, JACOB, f. 12.7.1787 i Dollerupskov, Grumtoft sg., Angel, s.a. kådner Erich Schmidt og Catharina Paulsen, g.m. Margaretha Elisabeth Jessen. Urm. i Nyby, Nykirke sg. Angel ved ft. 1840 og 1845. Rejste til USA. To standure m. hans sign. findes i privat eje.
- SCHMIDT, JOCHIM JOHANN DIEDRICH, f. i Sønderballe, Gelting sg. 1804, s.a. hjulmager Johann Schmidt og Anna Sophia Carlsen, g.m. Clara Maria Knuth fra Kappel. Urm. i Kappel ved ft. 1835, 1840 og 1860.
- SCHMIDT, JOHANNES FRIEDRICH, f. 17.3.1854 i Tumby, Angel, død 28.12.1921 s.st., s.a. urm. Erich Schmidt. Urm. i Tumby.
- SCHMIDT, MARCUS THOMAS, f. ca. 1804 i Heiligenhafen, død 15.9.1869 i Burg, Femern. Urm. i Burg ved ft. 1835, 1840 og 1845. Døde som ugift på fattighuset.
- SCHMIDT, NIELS E., f. ca. 1838 i Adelby, Angel. Urm. i Sct. Johannes, Flensborg. Nævnt som sådan 1866. Lommeur med hans sign. på Flensborg Stadsmuseum.
- SCHMIDT, TOBIAS, f. 1741 i Stenderup, Gelting sg., død 25.2.1826 s.st., g.m.

- Magdalena Sophia Asmussen. Urm. i Stenderup, Angel.
- SCHMIDT, WILHELM, f. 22.4.1809 i Lyksborg, død 6.3.1873 s.st. Urm. i Lyksborg ved ft. 1855 og 1860. Ugift.
- SCHOOFF, WILHELM GEORG(E), f. 1830 i Flensborg, død 3.7.1901 i London. Ur- og kronometermager i Flensborg. Udvandrede 1856 til England og slog sig ned i London, hvor han udstillede på den internationale udstilling i 1862 et regulatorur, som fik broncemedalje. (»Antiquarian Horology«, nr. 4, sept. 1971, s. 317–319. »Horological Journal«, april 1899, nekrolog i samme, aug. 1901).
- SCHRAMM, LUDWIG A., nævnes som urm. i Flensborg 1879 og 1880.
- SCHREINER, FRIEDRICH AUGUST, f. ca. 1790 i Flensborg, bsk. som urm. i Slesvig 1827, bsk. i Svendborg 24.1.1838. En søn blev dim. som lærer på Skårup seminarium 1854.
- SCHRÖDER, CHRISTIAN JOHANNES KROG, f. 17.3.1773 i Vejstrup ved Kolding, død 4.2.1851 i Sct. Nicolaj, Flensborg, s.a. degn og skolelærer Johannes Valentin Schröder og Johanne Christiansdatter, g.m. Anna Lorenzen. Bsk. som urm. i Flensborg 24.3.1801.
- SCHRÖDER, PAUL (den ældre), begravet 30.1.1715 i Kiel. Bsk. som urm. i Kiel 30.10.1677. Fremstillede et nyt ur til Vor Frue-kirken i Rensborg 1683. Arbejdede yderligere på uret 1684, 1691 og 1708. Leverede et stort slagur med musikværk til Gottorp slot 1694.
- SCHRÖDER, PAUL (den yngre), f. 6.8.1721 i Kiel, død 29.8.1781 s.st. Bsk. som urm. i Kiel 13.9.1751. Fremstillede et standur til trappehuset på Husum slot. Et standur m. hans sign. på Gottorp Museum.
- SCHWARK, DIEDERICH, f. 30.7.1764 i Store Solt, Angel, død 16.3.1824 s.st., s.a. kådner Peter Schwark og Maria Elisabeth . . ., g.m. Catharina Maria Lorenzen. Kådner og urm. i Store Solt. Standur af ham i privat eje i Padborg, dat. 1793.
- SCHWARK, DIEDERICH, f. 23.5.1826 i Store Solt, Angel, s.a. kådner og urm. Peter Diederich Schwark og Anna Margaretha Eberle. Urm. i Store Solt, men drog i 1864 til England, hvor han blev urm. i Leamington, Warwickshire.
- SCHWARK, PETER, f. 1732 i Store Solt, død 1804 s.st. Urm. i Store Solt, Angel.
- SCHWARK, PETER DIEDERICH, f. 26.1.1795 i Store Solt, Angel, død 13.8.1868 s.st., s.a. urm. Diederich Schwark og Catharina Maria Lorenzen, g. 1843 m. Anna Margaretha Eberle. Urm. i Store Solt. Standur med hans sign. i privat eje i Kastrup, Amager.
- SCHWARTZ, ALFONS, leverer 1729 et sejeværk til Vor Frue-kirken i Flensborg. Urm. s.st.
- SIEMENS, BEHREND, f. 4.2.1795 i Tetenbøl, Ejdersted, død 30.6.1843 s.st., s.a. Behrend Siemens og Martha Tönnies. Urm. i Tetenbøl ved ft. 1860.
- SIEVERTS, DETLEV, f. 1689, død 23.1.1763 på Flensborg hospital. Urm. i Flensborg. Begyndte omkring 1720 en industriel produktion af standure. Havde et større antal svende, end lavet i almindelighed tillod. – Lommeur af ham på Flensborg Stadsmuseum. Et konsolur med hans sign. i kasse af sortmalet træ med beslag af forgyldt messing i barokke mønstre på Det danske Urmuseum i Den gamle By i Århus. Værket har spindelgang med pendul og slag, det viser sekund, minut, time og dato. Højde 35,6 cm.
- SIEVERTS, HANS DETLEF, f. 6.12.1744 i Flensborg, s.a. urm. Johann Friedrich

- Sieverts. Urm. i Flensborg.
- SIEVERTS, JOHANN FRIEDRICH, f. 11.1.1722 i Vor Frue, Flensborg, død 25.3.1771 i Sct. Nikolaj, Flensborg, s.a. urm. Detlef Sieverts. Urm. i Flensborg. Drev sammen med sin fader, og senere sin broder, en urfabrik, hvor man især fremstillede standure af høj kvalitet med månefase og spilleværk. Havde lov til at antage 2–3 lærlinge om året »von Landeskindern«. Sieverts uddannede talrige lærlinge og svende, bl.a. Matth. Wied i Sottrup på Sundved, Guldbrand Petersen, Peter Bachmann fra Rugbjerg, Ø. Løgum sogn, Hans Frederik Roslev, Kbhvn. (Akta betr. Uhrmacher 1768–1854, Flensborg Byarkiv nr. 416).
- SIEWERTS, KETEL (KILIAN), nævnes som urm. i Husum 1736 og 1737.
- SIMON, MOSES, f. 1762, nævnes som urm. og optiker i Slesvig ved ft. 1840.
- STADELMANN, HANS, død før 1656 i Slesvig. Urm. i Slesvig. Leverer 1621–36 arbejder til hoffet på Gottorp slot, deriblandt en himmelglobus 1621.
- STAHLMANN, . . . , urm. og ingeniør i Slesvig. Fremstillede i 1720 soluret til haven ved Nyværk ved Gottorp slot.
- STEEN, JOHANN FRIEDRICH, f. 1760, død 14.12.1834 i Vor Frue, Flensborg, s.a. stenhugger Johann Jacob Hermann Steen og Anna Örebro, g. 1. g. m. Anna Catharina Bendtsen, g. 2. g. m. Cathrine Amalie Ratjens. Bsk. som urm. i Flensborg 24.1.1786. Leverede ure til Gottorp slot 1806. Oldermænd i Sct. Knuds-gildet i Flensborg.
- STEEN, PETER, f. 1755, død 1835 i Flensborg, g.m. Lauretta Charlotte Holgersen. Bsk. som urm. i Flensborg 1785. Et bordur med hans sign. var udstillet i Odd-Fellow-Palæet i København 18.3.1979. Vurderet til 54.500 kr.
- STEENBOCK, HANS, f. ca. 1787 i Struwenhütten, Segeberg. Nævnes som ugift rum. i Slesvig ved ft. 1835.
- STEENSEN, PETER, nævnes som sejmager i Flensborg 1624, arbejdede med uret i Klipleve kirke 1624. (»Sønderjyske Årbøger«, 1941, II, s. 201). Nævnes endnu i 1674.
- STEMPLER (STIEFLER, STIEFEL), EGIDIUS, nævnes som urm. i Slesvig, fik bsk. 1623. Arbejdede på Gottorp slot. Rep. 1628 sejmærket i Angelboporten i Slesvig og rep. uret igen 1635. Arbejdede sammen med Habrecht på et stort ur til hertug Frederik III.
- SUDER, CLAUS, f. 1790, død 1840 i Gelting, Angel, g.m. Anna Dorothea Alsen i Nyby, d.a. Peter Hansen Alsen og Catharina Margaretha Lassen. Urm. og parcel-list i Nyby v. Gelting. Tre standure med hans sign. i privat eje.
- SUDER, HANS, f. 1767, g.m. Margaretha Jessen. Urm. i Egernførde ved ft. 1803. Standur med hans sign. i privat eje i Bylderup Bov.
- SUDER, HANS, f. 18.7.1799 i Gelting, død 22.4.1854 i Egernførde, s.a. urm. Claus Suder og Anna Dorothea Alsen, g. 1. g. m. Margaretha Hedewig Jessen, g. 2. g. m. Henriette Sophie . . . Urm. i Egernførde ved ft. 1850.
- SÖNCHSEN, LORENZ JULIUS SCHATH, f. 19.10.1834 i Bredsted, død 26.5.1887 s.st., s.a. købmand Lorenz Schath Sönchsen og Johanne Lorenzen. Urm. i Bredsted ved ft. 1860.
- TADAY, J. FRIEDRICH, familien indvandret fra Lugano i Italien. Nævnes som urm. i Flensborg 1847 og 1866.
- TADDEY, FRIEDRICH FRANZ, f. 19.6.1804 i Michaelis, Slesvig, s.a. kunstdrejer

- og stukkaturarbejder Franz Anton Tadday og Friederica Christina Amalia Wildhagen. Faderen kom fra Gandria ved Lugano-søen og var katolik. Han kom til Slesvig i slutningen af 1700-årene og udførte sammen med broderen talrige stukkaturarbejder. F. F. Taddey blev gift m. Rosa Tönny fra Zilis i Graubünden. Bsk. som urm. i Flensborg 21.2.1831, nævnes endnu ved ft. 1845.
- TANCK, JOHANN CHRISTIAN, f. 21.9.1813 i Vor Frue, Flensborg, død 8.12.1852 s.st., s.a. maler Benjamin Hinrich Tanck og Anna Margaretha Bierwirth. Bsk. som urm. i Flensborg 21.2.1842. Lommeur med hans sign. på Sct. Annen Museum i Lübeck.
- THALER, HANS, bliver kaldet som hofurmager på Gottorp slot 20.7.1605. Arbejdede sammen med Habrecht.
- THEILER, CARL, f. 1788, g.m. Dorothea Ewers. Indsidder og urm. i Pries ved Holtenå.
- THOMSEN, H. O., nævnes som urm. i Sct. Jørgen, Flensborg 1847 og 1855.
- THOMSEN, HANS NICOLAI, f. 28.4.1823 i Bøl, Angel, s.a. kådner Asmus Thomsen og Christina Margaretha Brix. Urm. i Skredstrupgade, Bøl ved ft. 1845.
- THOMSEN, PETRUS, død 3.9.1692 i Husum, urm. i Husum.
- THORSEN, WILHELM ANDREAS, f. 18.1.1807 i Frederiksstad, død 11.7.1862 s.st., s.a. Andreas Thorsen og Henriette Henrica Charlotte Melschen, g.m. Catharina Dorothea Tetens. Urm. i Frederiksstad ved ft. 1840, 1855 og 1860.
- THOR STRATEN, H., nævnes som urm. i Flensborg 1879 og 1880.
- TIETZ, ADOLF, nævnes som urm. og optiker i Slesvig 1881.
- TÜXEN, CLAUS, f. 10.5.1800 i Skredstrupgade, Bøl sogn, død 23.6.1864 i Kjus, Ulsnæs sogn, Angel, s.a. urm. Hans Tüxen og Catharina Dorothea Hansen, g.m. Margaretha Marie Andresen fra Kjus. Urm. i Kjus, Ulsnæs ved ft. 1840, 1845 og 1855. Fremstillede talrige standure med månefaser.
- TÜXEN, HANS, f. 31.8.1759 i Skredstrupgade, Bøl, død 25.8.1806 s.st., s.a. Jacob Tüxen og Anna Christina, g.m. Catharina Dorothea Hansen. Urm. i Skredstrupgade, Bøl. Efterkommerne drog i 1830 til Kjus i Ulsnæs sogn. Standure med Hans Tüxens sign. i privat eje i Åbenrå, Sønderborg og Skærbæk.
- TÜXEN, JACOB, f. 20.1.1713 i Ravnholtløkke, Bøl sogn, Angel, død 20.3.1777 i Eslingholt, Bøl. Urm. i Ravnholtløkke og Eslingholt i Bøl sogn.
- TÜXEN, JACOB, f. 25.1.1797 i Bøl, død 6.4.1861 s.st., s.a. kådner og urm. Hans Tüxen og Catharina Dorothea Hansen, g.m. Maria Magdalena Mathiessen. Kådner og urm. i Skredstrupgade, Bøl ved ft. 1835, 1840, 1845 og 1860.
- TÜXEN, Jürgen H., f. 16.1.1835 i Kjus, Ulsnæs sogn, død 24.4.1903 i Kjus, s.a. Claus Tüxen og Margaretha Maria Andresen. Kådner og urm. i Kjus. Tre af hans standure i privat eje.
- UHRMACHER, ERICH, f. 25.8.1689 i Vor Frue, Flensborg, s.a. Jürgen Uhrmacher.
- UHRMACHER, HINRICH, nævnes som urm. i Slesvig 1636, fik da et beløb for at reparere uret og slagværket i Angelboporten i Slesvig, senere »das hohe Tor«. Fik atter et beløb 1638. (H. Philippsen: »Alt-Schleswig«, Slesvig, 1924).
- UHRMACHER, JÜRGEN, nævnes 1689, da han fik en søn døbt i Vor Frue.
- UHRMACHER, THOMAS, døde 21.9. 1674 i Husum, fik børn døbt 1657 og senere. Måske identisk med Thomas Jensen.
- UHRMACHER, VOLQUARD, fik et barn døbt i Husum 24.1.1706.

- WEITZEL, A. C., nævnes som urm. i Egernførde 1867.
- WENDT, JOHANN CHRISTIAN, f. 26.1.1807 i Katrineherd, Ejdersted, død 16.10.1845 i Tating, s.a. arbejder Hans Christian Wendt og Anna Tetens. Ugift urm. i Tating ved ft. 1845.
- WILDE, ANTON, f. 1795 i Schwartzembach, Baden, g.m. Maria Stamer, nævnes som urm. i Egernførde ved ft. 1840, 1845 og 1855. Havde to sønner som svende 1855: Carl Marcus Wilde og Friedrich Georg Wilde.
- WILKEN, PETER CHRISTIAN, f. ca. 1792 i Dänischenhagen. Nævnes som urm. i Petersdorf på Femern ved ft. 1855. Hans søn, Hans Wilken, stod da i lære hos ham.
- WITT, PETER, reparerede i 1691 uret i Angelboporten i Slesvig.
- WITTHÖFT, NICOLAI CHRISTIAN, f. 1754, død 23.6.1841 i Kappel, g.m. Maria Dorothea König. Urm. i Kappel ved ft. 1835 og 1840.
- WITTHÖFT, GEORG PETER CHRISTIAN, f. 1798 i Kappel, død 25.3.1869 s.st., s.a. ovenstående. Urm. i Kappel efter sin fader.
- WULF, JÜRGEN, arbejdede med kirkeuret i Svavsted 1644.
- WULFF (WOLFF), PETER, f. 24.9.1805 i Sønderborg, død 25.2.1849 i Slesvig, s.a. skipper Peter Wolff og Dorothea Christine ... Bsk. som urm. i Slesvig 1835. (Skiftesager udtaget af Sønderborg Byarkiv 1849, 26/2).
- ÖSTLUND, HENRIK, f. 1788 i Gävleborg, Sverige, død 17.3.1835 i Vor Frue, Flensborg, s.a. overførster Henrik Östlund, g.m. Magdalena Meier. Bsk. som urm. i Flensborg 1.3.1824.

Henvísninger:

Foruden de i teksten nævnte kilder er anvendt folketællinger, kirkebøger, borgerskabsprotokoller og adressebøger for de pågældende områder, endvidere »Jahrbuch des Angler Heimatvereins«, 19. årg. 1955, s. 194–199. – Friedrich Roos: »Chronik und Geschichte alter Angler Uhren und ihrer Meister« og G. H. Baillie: »Watchmakers & Clockmakers of the World«, London 1947.

Folketingsvalget 23.-10. 1979

AF CHR. STENZ

Ved ethvert folketingsvalg bliver det ofte påstået, at netop dette valg er særdeles vigtigt og afgørende. En ting tegner sig klart ved dette valg, at de fire gamle partier – eller »gammelpartierne«, som Glistrup ynder at kalde dem – har en umiskendelig fremgang. Disse partier gik frem med 15 mandater, men »firkløverpartierne« skuffede forventningerne, så der ikke her er et såkaldt borgerligt alternativ. Fremgangen for disse fire partier drejede sig om 2 mandater, venstre fik en mandatgevinst på 1, mens de konservative steg med 7 mandater, dog langtfra så meget, at det kunne opveje tidligere tab. De to tidligere regeringspartnere syntes ikke at lide noget tab ved regeringskonstellationen, de klarede sig efter omstændighederne godt. Kommunisterne gled

ud af tinget, men til gengæld gik socialistisk folkeparti frem med 4 og venstresocialisterne med 1 mandat. Retsforbundet gik tilbage med 1, og det kan med føje ventes, at de ved næste valg forlader Folketinget. Fremskridtspartiet tabte 6 mandater, mens centrumdemokraterne gik 5 tilbage.

Op mod valget samlede sig en del opmærksomhed om opstillingen på centrumdemokraternes liste. Det drejede sig om, at det tyske mindretal mødte frem med en forhenværende Waffen SS-mand på førstepladsen, og alt tyder på, at han ville være blevet valgt. Det var gårdejer Peter Wilhelmsen, Bolderslev, der havde meldt sig til krigstjeneste som 17-årig, men trak sig tilbage efter 2–3 års forløb. Han har siden været viceborgmester i Tinglev, alt i alt en agtet mand,

SØNDERJYLLANDS AMTSKREDS

Valgkreds	A	B	C	E	F	K	M	Q	R	V	Y	Z
Haderslev	9014	1009	3675	536	969	229	1021	931	63	3167	345	3422
	8328	814	2665	736	629	397	1913	1217		2809	227	4434
Åbenrå	8410	890	2693	430	138	144	647	653	106	3333	379	3519
	7488	641	1703	488	380	280	1804	882		2960	251	4488
Sønderborg	11076	926	3367	622	900	239	702	565	39	2452	324	3346
	10161	659	2326	862	570	423	1843	806		2196	230	4372
Augustenborg	8268	965	2067	508	608	140	568	439	47	3040	254	2948
	7168	756	1328	679	419	291	1099	690		2624	143	3799
Tønder	5175	630	2170	407	485	190	521	641	44	3199	333	2241
	4647	568	1344	421	341	260	1525	818		2977	244	2821
Løgumkloster	5880	841	2611	409	400	114	686	1230	36	4296	192	4005
	4929	742	1526	471	230	180	2157	1495		3725	96	4759
Rødding	6367	851	2404	506	522	149	678	791	28	4384	232	3013
	5612	668	1593	638	275	258	1058	1021		4233	109	3836
I alt	54190	6112	18987	3418	4554	1195	4822	5250	363	23871	2059	22504
	48333	4848	12485	4295	2844	2089	11399	6928		21524	1300	28509
Hele landet	1213456	172325	395653	88238	187224	58910	102132	82133	13070	396484	116044	349232
Mandater	68	10	22	5	11	0	6	5	5	22	6	20

DE SØNDERJYSKE KOMMUNER

Kommune	A	B	C	E	F	K	M	Q	R	V	Y	Z
Augustenborg	1657	248	441	92	107	22	114	85	7	592	46	570
	1432	206	296	137	77	35	243	149		474	25	672
Bov	1952	223	760	146	142	40	207	128	8	758	69	1108
	1808	184	444	177	87	51	414	215		635	33	1344
Bredebro	624	87	307	61	32	12	58	124	6	613	23	333
	530	90	245	55	16	16	78	172		589	16	408
Broager	1750	113	409	50	101	18	99	58	5	402	31	562
	1543	75	283	63	72	39	237	104		327	25	624
Christiansfeld	1811	230	707	128	175	45	292	219	13	1046	59	892
	1673	210	474	154	105	77	379	307		957	38	1123
Gram	973	155	366	88	88	973	115	250	3	627	48	490
	873	112	258	142	39	27	141	181		570	21	653
Gråsten	1566	160	610	83	98	28	105	110	8	653	41	683
	1404	118	414	108	56	49	335	156		516	21	881
Haderslev	7203	770	2968	408	794	184	729	712	50	2121	286	2540
	6655	604	2191	582	524	320	1534	910		1852	189	3311
Højer	648	83	226	42	31	21	52	54	1	331	22	316
	549	80	143	42	24	27	260	53		294	16	349
Lundtoft	1118	128	368	81	89	18	99	84	10	840	31	689
	979	109	198	75	47	27	267	110		822	18	755
Løgumkloster	878	149	471	43	62	16	124	329	8	975	26	751
	684	137	299	56	39	31	463	357		824	19	882
Nordborg	3999	366	761	287	285	77	199	140	27	1168	110	1292
	3487	250	501	367	216	178	431	251		1005	68	1805
Nørre- Rangstrup	1534	248	677	138	110	29	200	401	8	1548	58	906
	1226	242	446	156	49	42	249	480		1388	21	1185
Rødding	1568	330	745	177	152	49	211	261	9	1947	78	1055
	1353	215	485	221	76	86	286	326		1978	34	1361
Røde kro	1883	222	741	104	141	24	181	268	61	1086	71	1016
	1556	153	436	109	68	64	384	342		955	44	1305
Skærbæk	1212	176	336	124	81	43	173	191	14	1049	33	803
	1094	173	409	138	60	54	270	267		998	30	1019
Sundeved	1239	143	380	59	100		86	86	6	523	47	423
	1065	113	219	78	49	26	181	114		473	17	537
Sydals	1373	208	449	70	116	25	168	128	7	757	51	663
	1184	187	312	97	77	52	244	176		672	33	785
Sønderborg	7760	653	2348	489	701	193	498	397	26	1487	252	2101
	7214	466	1629	691	442	335	1271	546		1353	184	2867
Tinglev	1516	221	703	76	78	29	155	372	12	1015	39	1237
	1211	178	337	82	55	56	1031	442		879	23	1348
Tønder	2691	284	1001	180	341	203	238	272	23	1206	254	789
	2474	225	547	186	241	163	917	326		1096	183	1045
Vojens	3826	366	1290	241	282	87	352	371	16	1710	106	1459
	3386	341	850	275	160	145	631	514		1685	54	1822
Åbenrå	5409	535	1584	245	440	96	367	301	35	1407	277	1814
	4953	379	1069	304	265	189	1153	421		1183	189	2428

som nok havde fortjent en bedre skæbne. Hans optræden i dansk fjernsyn viste ham som en sympatisk mand. Man kan rejse det spørgsmål, om ikke CD-erne burde have orienteret sig i forvejen og forsøgt stiltiende at råde fra denne opstilling, men det var tilsyneladende for sent. Ellers var der jo nok blandt yngre mennesker, som ikke var belastet af fortiden, der kunne træde til. Indtil 1964 sad en mand som 1. suppleant til Folketinget, der havde et mere intimt forhold til SS end Wilhelmsen, men her var det tyskernes eget parti, der traf afgørelsen. Men hvordan man end vender og drejer sagen, kan man ikke uden videre påstå, at den er en følge af »Holocaust« optræden i fjernsynet, der har gjort problemet aktuelt; det var kendt af så godt som alle, men følgeslutningen må blive, at man ikke kan tåle en fhv. SS som medlem af Folketinget.

Der blev skabt megen uro i de tyske kredse, og der var røster, som blankt afviste at stemme på CD ved det kommende valg. Afvisningen har sandelig båret frugt. Ser man lidt nøjere på valgtallene i de sønderjyske

kommuner, vil man konstatere, at i Højer har CD tabt tre fjerdedele af det tidligere opnåede stemmetal, Broager kan omtrent vise det samme billede, Løgumkloster ligeså, Åbenrå kan opvise et tab på to trediedele og Tønder tre fjerdedele. Men Tinglev bærer prisen med et stemmetab på fire femtedele. Her faldt det samlede stemmetal fra 1031 til 155, så her kan man med føje tale om tyskhedens højborg. Hvor disse stemmer er blevet af, kan der ikke med nogen som helst sikkerhed siges noget om, men det ligger klart, at der ikke ved stemmeafgivningen er noget tegn på taknemmelighedsfølelse over for CD. Formanden for Bund deutscher Nordschleswiger forklarede forleden, at han havde stemt, men intet tyder på, at han har haft et større følgeskab. Det fremgår dog af stemmetallene, at valgdeltagelsen har været mindre i Nordslesvig end i det øvrige land, hvor den var på 85,8 %, og så kan man ud fra de foreliggende tal regne med, at de tyske vælgere, der har følt tilskyndelse til at møde frem, har fordelt deres stemmer nogenlunde på de gamle partier.

Om »Heimdal«

AF RUTH SIEVERTS

Cand. mag. Ruth Sieverts, Tønder, fortæller om »Heimdal« ud fra nogle genfundne papirer, der nu vil tilgå Rigsarkivet i København, hvor Studenterudvalget-Heimdals arkiv opbevares.

Ruth Sieverts kom i 1920 med sin mand til Tønder og arbejder nu i sit otium på at gøre et stort arbejde om slægtsforhold i Frisland færdigt, et arbejde som ægteparret forud for lektor Kaj Sieverts død havde begyndt.

Under oprydning af gamle papirer fandt jeg for nylig nogle, som jeg nok vidste, jeg havde liggende, men som jeg ikke havde haft fremme længe. Da jeg havde set dem igen igen, kom jeg til at tænke på, at det, de nu mindede mig om, måske kunne have interesse for andre end mig selv. Det angår studenterforeningen »Heimdal«, der var dannet kort før århundredskiftet i en for den danske befolkning meget kritisk tid. Foreningen havde og har til opgave at oplyse

danske studenter om forholdene syd for grænsen, hvad der ofte førte til besøg dernede, men også på forskellig måde at sætte dem i arbejde med at hjælpe befolkningen med at bevare deres danskhed.

Allerede som nybagt student i 1911 indmeldte jeg mig i foreningen, der havde til huse i den nybyggede Studenterforening nær Rådhuspladsen i København i nogle kælderlokaler.

I 1911–12 underviste Aage Kidde os nye studenter om sønderjyske forhold. Jeg har flere hæfter liggende med notater derfra, blandt andet oversigter over danske bønder i en række sogne. Kidde og den unge Christmas Møller gennemrejste i disse år sognene for at skaffe sig sikker viden herom. Blandt dem de besøgte var også købmand Lorenz Filskov i Møgeltønder.

Da jeg havde taget filosofikum, tog jeg 1912–13 på Askov højskole, delvis som lærerinde, og boede hos Appels. Men af »Heimdal« havde jeg fået til opgave daglig at læse »Flensborg Avis« og gøre notater om artikler og oplysninger, som man kunne have interesse af at slå tilbage til. I mine optegnelser er der lister over emnerne.

»Flensborg Avis« blev altså sendt til mig. Posten blev uddelt til eleverne ved middagsbordet i Dagmarsalen, og fru Appel, der var forstander dengang, måtte hver dag råbe avisen op til mig – det eneste eksemplar! Af en af fru Appels slægtinge på skolen fik jeg at vide, at bladet absolut ikke var velset der – men der blev nu aldrig sagt noget til mig om det.

Derimod kom Kloppenborg Skrumsager ofte på besøg, når vi unge piger, der boede hos Appels, efter middagen sad i vores krog i dagligstuen til en kop kaffe efter middagen. Det var meget interessant at høre på ham. Jeg var også engang et kort besøg på hans gård. Den nære grænse var spændende, jeg så næsten dagligt ned over den fra Møllebakken.

Der var også flere sønderjyder på skolen

således Jacob Petersen og den senere grænsepræst N. P. Nielsen. Vi dannede, da vi alle tre kom til København, Askovkredsen, hvor jeg var formand i nogle år.

Under de fortsatte studier på universitetet var det i »Heimdal« særlig stilretningen, jeg tog del i, vel nok foreningens hovedopgave. Det var »Flensborg Avis«, der opfordrede de danske børn i Sønderjylland til at skrive stile, som bladet sendte videre til »Heimdal«. Formålet var at opmuntre de danske børn til at øve sig i at skrive dansk. I skolen lærte de jo kun tysk. Og til belønning sendte »Heimdal« hvert barn en dansk bog, hvor de så kunne øve sig i at læse dansk. Vi studenter fik bestemte byer, hvorfra vi altid rettede stilene. Jeg fik Daler, Skast og Hjerpsted og drømte jo dengang ikke om, at jeg skulle komme til at leve størsteparten af mit liv på den egn. En af de småpiger, jeg rettede stil for, var Essie Lytsen fra Daler, senere gift Brejl og søster til en af mine gode veninder her. Hun var kun en lille pige og havde afskrevet verset: »Bladet i bogen sig vender«. Det kom jo til at passe.

Den sørgelige afstemningsdag i Flensborg oplevede jeg også i »Heimdal«. Min forlovede Kaj Sieverts havde rejst i Jylland som student og agiteret for Flensborg.

Det må have været i 1919, at jeg i »Heimdal« hilste på professor Verrier, Sønderjyllands gode ven fra Frankrig. Det var vist i forbindelse med de danske krigsfangers hjemkomst.

Og samme år var det vel, at jeg – formodentlig på grund af min tilknytning til »Heimdal« – kom til at sidde i et studenterudvalg, der skulle hjælpe sønderjyder, som nu ville have uddannelse i København.

Jeg behandlede blandt mange andre breve fra Elvine Clausen fra Sønder Sejerslev, hun blev senere lærerinde på Øvelsesskolen i Tønder og min gode veninde, og fra Jacob Kronika.

Det var således ikke helt uforberedt, jeg kom til Tønder.

Troels Arnkiel, Peder Wandal og Jørgen Boysen

AF CARL LANGHOLZ, SKIVE

I H. V. Gregersens bog »Toldsted ved Hærvejen«, findes der en udførlig skildring af Arnkiel'erne, der sad som toldere på Toldsted i over 200 år. Midt i bogen er der en biografi over Toldsteds berømteste søn, Åbenrå-provsten Troels Arnkiel (1638-1712).

Troels Arnkiels moder – Voldborg Troelsdatter – angives i bogen at være datter af frigårdejer Troels (Truels) Nissen i Hjerndrup. Men det nævnes ikke, at Troels Arnkiel et sted omtaler Maugstrup-præsten Peder Wandal som sin »Stief-grossvater«.

Peder Jensen Wandal var født 9. november 1602 i Maugstrup som søn af sognepræst, magister Jens Iversen Wandal. Som ung studerede han ved forskellige udenlandske universiteter og i København og var en kort tid skolemester i Sorø og holdt forelæsninger over orientalske sprog i København, men afbrød så i 1628 sin akademiske løbebane for at blive sin faders efterfølger som sognepræst i Maugstrup-Jægerup, hvor han forblev til sin død i 1659. På en holm i præstegårdshaven lod han opføre et tårn, hvor han stadig opholdt sig, i det underste stokværk havde han indrettet sit sovekammer, i det andet sit bibliotek, i det tredje et naturaliekammer og i det øverste et astronomisk observatorium. Herfra udsendte han på dansk og på egen bekostning en lang række skrifter, mest forklaringer til det nye testamente og prædikener. Ikke uden grund har man betegnet Peder Wandals forfatterskab som det fyldigste tilskud fra Nordlesvig til den danske litteratur i det 17. århundrede. Hans virksomhed var så betydningsfuld, at en af hans efterfølgere i embedet – pastor

Carsten Petersen – har udgivet en hel lille bog om ham i 1924.

I følge P. Rhodes »Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse« fra 1775 blev Peder Wandal gift 1. oktober 1630 med Nis Truelsens datter Sara fra Hjerndrup. Men i følge Peder Wandals selvbiografi (gengivet i Carsten Petersens bog om ham) hed hun Sara Christensdatter, og dette må være det rigtige. Vi må derfor slutte, at Sara Christensdatter var enke efter Truels Nissen i Hjerndrup, svigerdatter (ikke datter) af Nis Truelssen og selv moder til en Nis Truelssen. Da Sara Christensdatter blev gift med Peder Wandal, må hun have været omkring 50 år, og de fik derfor ingen børn sammen. Ligesom Troels Arnkiel var opkaldt efter sin morfader, var hans søster Sara opkaldt efter sin mormoder.

Sara Christensdatter, der iøvrigt ligesom sin mand døde i »det fatale år« 1659, var sandsynligvis datterdatter af den kendte Haderslev-provst Jørgen Boysen eller Boie og hans hustru Sara Meier. Om Jørgen Boysen (d. 1569) henvises der til L. Vestens artikel i Sønderjydske Aarbøger 1927 og til Valdemar Ammundsens artikel i Dansk biografisk Leksikon bd. 3, 1934. Før at Sara Christensdatter var barnebarn af Jørgen Boysen og Sara Meier, taler ikke alene det fælles navn Sara, der var meget sjældent dengang som nu, men også den omstændighed, at to af Truels Nissens og Sara Christensdatters børnebørn øjensynligt var gift med andre efterkommere af Jørgen Boysen og Sara Meier. I gamle dage var det ret almindeligt, at slægtninge giftede sig med hinanden.

Troels Arnkiels broder Rasmus Jørgensen Arnkiel blev i 1665 gift med Iver Clausens datter Anne på frigården i Stubbum i Aller sogn og dermed stamfader til en gren af slægten Arnkiel (Ahrenkiel), som holdt sig der på egnen til omkring 1820. Anne Iversdatter havde en broder ved navn Jørgen Boysen, som ikke kunne få frigården i Stubbum p.gr. af et »dødsdrag«. Denne Jørgen Boysen var sandsynligvis barnebarnsbarn af og opkaldt efter sognepræst i Vilstrup Jørgen Boysen (ca. 1558–1610), der atter var søn af provst Jørgen Boysen og Sara Meier.

Truels Nissens og Sara Christensdatters sønnesøn Truels Nissen i Hjerndrup blev i 1675 gift med Christina Fabricius fra det fjerne Løgumkloster. Også de var vistnok fjernt beslægtede med hinanden, begge ligeså efterkommere af Jørgen Boysen og Sara Meier. Christina Fabricius var nemlig datter af amtsskriver i Løgumkloster Nicolai Fabricius (d. 1661) og hustru Rebecca Bruun, der var datter af hr. Christian Bruun i Nørre Løgum-Løgumkloster (d. ca. 1645) og hustru Sara Boysen (1584–1641), der atter var datter af hr. Laurentius Boysen i Nørre Løgum-Løgumkloster (d. 1619), som igen var søn af provst Jørgen Boysen og Sara Meier.

En søn af Laurentius Boysen var Jørgen

Boysen, der 1612 blev den fordrevne Niels Heldvads efterfølger som sognepræst i Hellevad-Egved og samtidig blev gift med Cecilie Marquardsdatter, en datter af møller Marquard Hansen på Hellevad vandmølle, steddatter af møller Jes Iversen sammesteds og søsterdatter af herredsfoged Bertram Jensen i Bedsted; de sidste to var fjender af Niels Heldvad og stærkt medvirkende ved hans fordrivelse og ved Jørgen Boysens indsættelse i embedet.

I sin bog om Niels Heldvad, udkommet 1957, skriver H. V. Gregersen, at Troels Arnkiel har overleveret eftertiden en tradition om Niels Heldvads mindre heldige adfærd. »Mon ikke det er rygter, der er vandret til Arnkielernes hjem på Toldsted fra Hellevad vandmølle, hvor Niels Heldvad ikke kunde regne med venlig omtale?« skriver Gregersen. Det mest sandsynlige er, at Troels Arnkiel (eller i hvert fald hans forældre) har hørt denne bedømmelse direkte af hr. Jørgen Boysen i Hellevad, fordi denne var hans mormoders fætter og de to familier kom sammen. Det er heller ikke usandsynligt, at Voldborg Troelsdatter som ung pige har opholdt sig i sin slægtnings præstegård, og at Jørgen Arnkiel fra Toldsted i nasognet Hjordkær der har lært hende at kende.

Frøslevlejrens Museum

60.475 gæster i Frøslevlejrens Museum i 1979

I 1979 var der 60.475 gæster i Frøslevlejrens Museum, som hermed fastholder sin plads som et af Sønderjyllands bedst besøgte museer. Det er det hidtil største besøgstal for et år, og i forhold til 1978 er det en stigning på 4.747 – eller 8,5 %. Det største månedlige besøg var i juli med 16.163 gæster.

I det samlede besøgstal indgår skoler og grupper med i alt 880 hold. Det er lidt færre

end året før, men til gengæld har der gennemgående været flere deltagere på de enkelte hold.

Frøslevlejrens Museum er lukket i vintermånederne. Der er dog adgang for skoler og andre grupper efter aftale. Der kan træffes aftale med museumsbetjent Hans S. Bruun, tlf. (04) 67 65 57 eller (04) 67 35 68.

Boganmeldelser

Holger Kjær: »Dansk skolepolitik og mindretalsret«

(Lohse, 126 sider)

Den kendte højskolemand Holger Kjær har skrevet en bog om dansk skolepolitik, hvori han fremholder den stærke frihedslinie, der har været repræsenteret af Jacob Appel og Jørgen Jørgensen, og han beklager, at den danske skolepolitik ikke i højere grad har fulgt den linie, der lå til grund for den ordning, der blev truffet for det tyske mindretal efter 1920, en ordning, han i øvrigt ønsker genindført i Nordslesvig med en tysk folkeskole som et tilbud til det tyske mindretal.

Men Holger Kjær tænker også på friheden for andre, f.eks. med hensyn til seksualundervisning og kristendomskundskab. Under-

visningen må være subjektiv med frihed til at bekræfte, men også til at benægte.

I det stærke frihedssyn gør Holger Kjær to mænd til sine helte, Jacob Appel og Jørgen Jørgensen, side 60 suppleret med en ca-deau til Christmas Møller, der efter 1945 indtog en liberal holdning i skolespørgsmålet, skønt han stod så alene. På det tidspunkt var Christmas Møller dog medlem af det konservative folkeparti, og han støttede sig til den opfattelse, de to konservative medlemmer af det sønderjyske skoleudvalg, Fl. Hvidberg og A. Svensson, havde forfægtet, så helt alene stod han nu ikke.

Anna Ehlers: Et smil

Lohses forlag. 64 sider. Ill.

Trods lidt vanskeligheder nu og da med versmålet og ordvalget, og trods åbenbar rimnød ind imellem rummer Anna Ehlers lille digtsamling kønne strofer. Nogle med et kristeligt indhold, andre af et nationalt tilsnit og endelig – de bedste måske – er digte om naturemner.

Forfatterinden, der bor i Skærbæk og har en ejendom på Rømø, har selv taget de farvebilleder ovre på Vesterhavssøen, der er anvendt som illustrationer. Her gælder det samme: et par er meget smukke, andre forekommer en at være knap så kønne.

Sydslesvigsk årbog – Dansk virke i grænselandet 1978–79

I fjor var det Dronning Margrethes besøg i Sydslesvig, der satte præg på årbogen. I år er det besøg af Dronning Ingrid, statsminister Anker Jørgensen og forbundskansler Helmut Schmidt, der illustrerer beretningen om årets hændelser. De to store begiven-

heder var genvalget af Karl Otto Meyer til Landdagen og udvidelsen af Duborgskolen, vidnesbyrd om trivslen både på det politiske og det kulturelle område. Årbogen er uundværlig for dem, der vil følge arbejdet i Sydslesvig i enkeltheder.

Jacob Kronika: Hvorfor Holocaust?

(Forlaget Skandia, N. A. Sørensen, Flensborg)

Næppe mange danske har så intenst levet med i det tredje riges storhed og fald, det tyske folks drama og tragedie som Jacob Kronika. Han havde i mange år fast bopæl i Berlin, og i kraft af sit journalistiske fag fik han kontakt med mange af de nazistiske spidser. Men han kendte også det andet Tyskland. Det kommer tydeligt frem i den lille bog »Hvorfor Holocaust?«, som han har fået udgivet i en alder af 82 år.

Bogen er delt i tre afsnit. Første afsnit har overskriften »Apostaten Hitlers djævpagt«, og skulle man distancere sig fra begrebet djævpagt, er der dog interessante vidnesbyrd om det religiøst betonedede vanvid, der prægede nazismen.

Andet afsnit »Den tredje emigration« handler om den indre emigration, »emigrationen indenfor fædrelandets grænser«, sindets flugt hos de tyske modstandere af na-

zismen. Digteren Jochen Klepper, der var arier, havde giftet sig med en jødinde og adopteret hendes døtre af første ægteskab. Klepper havde i 1942 opnået indrejsetilladelse til Sverige for den ene datter, men han kunne ikke få tysk udrejsetilladelse til hende. Den nazistiske indenrigsminister, der satte pris på Klepper, ville gerne hjælpe, men turde ikke. I 1942, »das Jahr der Endlösung«, var alle sunde lukket. Selvmord – tre, der gik i døden sammen – fuldbyrdede den indre emigration.

Slutafsnittet »Besat af magtbegær« gengiver et foredrag, redaktør Kronika holdt i 1937 om de mørke udsigter, der knyttede sig til nazismen, og bogen slutter med spørgsmålet om fremtiden kan bringe et nyt Holocaust. Men magtesløsheden overfor menneskeudryddelser rammer os jo allerede i dag.

Sønderjysk Posthistorie

E. Menne Larsen: Sønderjysk Posthistorie I, 44 sider, ill., kr. 20,00. Posthistorisk Forlag.

Det lille skrift behandler i mindre afhandlinger postforholdene ved CIS-bataljonerne i 1920, Tinglev Feltpost 1960 og skibsposten mellem Højer-slusen og Munkmarch på Sild.

Hovedparten af heftet omfatter postfor-

holdene ved de danske og norske besættelsesstyrker, der efter anden verdenskrig blev placeret i Tyskland.

Det er et nydeligt lille skrift.

WP

Det danske skolearbejde i Sydslesvig

»Stram økonomi, men grøde i arbejdet«. Således lyder overskriften over skoledirektør Chr. Thorup Niensens beretning til fællesrådet om det arbejde, der er udført indenfor Dansk Skoleforening i Sydslesvig i skoleåret 1978–79. Og overskriften er rammende. Hvem der vil læse om det omfattende arbej-

de, der omfatter 6457 skoleelever og 1758 børnehavebørn, kan gøre det i Dansk Skoleforenings årsberetning. Den fylder 94 sider.

Den, der især interesserer sig for Duborgskolen og dens 880 elever, kan studere skolens årsskrift. Det fylder 80 sider.

Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt, 1918–1920, Bind III

(Institut for grænseforskning, Åbenrå 1979. 256 sider. Pris 80.– kr.)

Med bind III har professor Troels Fink afsluttet sit store værk om Genforeningen mellem Danmark og den nordlige del af Sønderjylland, hvilket samtidig betød en deling af Sønderjylland, idet den sydlige del blev under Tyskland.

Værket spænder nu fra Tysklands sammenbrud til de danske genforeningsfestligheder. Det er første gang, Genforeningens historie er blevet videnskabelig kortlagt fra 1918 til 1920, og der er lagt meget nyt stof på bordet. Ikke mindst de udenlandske arkiver er blevet kæmmet for bidrag, og der er næppe meget mere at hente for senere forfattere. Det er glædeligt, at hele dette overvældende stof nu er gjort tilgængeligt med kyndig hånd.

Man tør måske håbe, at forfatteren i detajlafhandlinger vil fortsætte arbejdet, hvor der kan være grund til at grave et spadestik dybere. Her tænkes navnlig på afstemningsreglerne, hvor Troels Fink har bragt nye oplysninger frem om afsporingen på Fredskonferencen, men ikke har løst den anden gåde: Hvorfor reagerede man fra dansk side ikke overfor den fejl i fredstraktatarbejdet, der gjorde det muligt for de tyske helt at dominere billedet af tilrejsende stemmende, skønt det visselig ikke var hensigten yderligere at begunstige tyskerne, som havde haft gevinst nok af de mange års tvangsregimente.

Fredstraktaten gjorde det til tilstrækkelig betingelse for stemmeret, at man var født i afstemningsområdet. Det gav stemmeret bl.a. til børn af embedsmænd, der midlertidigt havde boet der, men ellers var uden tilknytning til landsdelen. Troels Fink skriver herom i bind III, side 20: »Da fredsforslaget blev offentliggjort, var der ingen, som heftede sig ved denne bestemmelse; alle var optaget af 3. zone, men da den tyske agitation hen på efteråret 1919 begyndte at hverve blandt de i området fødte, men i Tyskland

bosatte, opdagede man på dansk side, at der her var begået en fadæse.«

Jeg tvivler på, at denne forklaring fylder nok. Noget tyder på, at kun de færreste rettidigt var klar over rækkevidden af den nævnte bestemmelse. Når man fra dansk side affandt sig med den, har man tænkt på fordelene ved at få stemmeret til de nordslesvigske unge, der unddrog sig krigstjenesten ved at gå over grænsen, og næppe vidst tilstrækkeligt om, hvor mange tyske embedsmandsbørn, der ville nyde godt af regelen, især i Flensborg. I Udenrigsministeriet havde H. P. Hanssen iøvrigt den 25. februar 1919 selv været med til at aftale nøjagtig den samme bestemmelse, der senere blev kaldt fadæsen i Fredstraktaten, endda til brug for den danske delegation, som skulle til forhandling med Fredskonferencen i Paris. Det blev bagefter ændret, men har man da ikke drøftet betydningen?

*

På et eller andet ret tidligt tidspunkt er det i hvert fald gået op for H. P. Hanssen, at der var et problem med afstemningsreglerne, som gav tyskerne en fordel i Flensborg, for den 28. juni 1919 – den dag, da Versailles-traktaten blev underskrevet – fremhævede han i rigsdagspartiernes politiske forhandlingsudvalg, at 3. zones bortfald som afstemningsområde »vil have den for danskerne heldige indflydelse, at et betydeligt antal tyske vælgere i Flensborg, som er født i 3. zone, mister deres valgret«.

Om man kan komme til bunds i disse problemer er tvivlsomt, men afstemningsreglerne er i hvert fald til dato ikke gjort til genstand for en sammenfattende behandling med tilfredsstillende dybdeboring.

I denne sammenhæng må man beklage, at Troels Finks trebindsværk kun har et personregister, men ikke et sagregister. Vil man følge de problemer, der trækker deres tråde

gennem hele perioden, må man læse hele værket. Det er meget besværligt at følge sammenhængen.

I forordet til bind III oplyses, at der er kommet en ny udgave af de to første bind, og at der i den nye udgave er foretaget visse rettelser og tilføjelser. Vil man orientere sig om disse, kan man ikke nøjes med at læse førsteudgaven igennem igen; så må man have fat i den nye udgave og læse den fra ende til anden. Der følger nemlig ingen rettellesliste med Bind III. Vil man f.eks. sikre sig at have læst og sammenfattet alt, hvad Troels Fink skriver om disse afstemningsregler, forestår der et omfattende arbejde. Er det rimeligt at byde læserne disse vilkår? Efter min gennemlæsning har Troels Fink ikke medtaget de to oplysninger om H. P. Hanssen og afstemningsreglerne, som jeg ovenfor har nævnt, men skal jeg være på den sikre side, er det tilsyneladende nødvendigt at gennemlæse også den nye udgave. Jeg har nu ikke gjort det.

Alt dette er indvendinger, der kan knytte sig til et hvilket som helst storværk uden at anfægte dets værdi iøvrigt. Men når Troels Finks genforeningshistorie er en skuffelse til trods for dens katalogisering af gammelkendt og dens rigdom på nyt stof, så hænger det sammen med, at det er blevet et ensidigt forsvarsskrift for H. P. Hanssen-retningen i stedet for forsøg på også at forstå og forklare modpartens holdning. Når man har læst dette værk, vil man ikke kunne begribe den mistillid, der efterhånden lå omkring H. P. Hanssen, og man vil heller ikke kunne begribe, at den flok uansvarlige og kortsynede mennesker, der efter Finks vurdering var samlet i Flensborgbevægelsen, kunne vinde så stor tilslutning. Det er en mangel ved værket, at man ikke gennem det kan nå frem til en forståelse af grænsestriden.

*

Lad mig dokumentere den skæve behandling af Flensborgbevægelsen med et person-

eksempel, som jeg af naturlige grunde har fulgt med særlig opmærksomhed. Det drejer sig om min far, redaktør A. Svensson.

De citater, der skal give et billede af hans holdning, giver gennemgående og sammenlagt et vrængbillede af den. Side 209 refereres således redaktør Svenssons synspunkter gennem en imødegåelse af dem i Berlingske Tidende d. 9. juni 1920, som Fink optrykker over en hel tekstside. Troels Fink tilføjer til forklaring, at Svenssons blad Danskeren udkom ikke i dagene 4.–17. juni på grund af strejke, og at den berlingske artikel derfor formentlig var fremkaldt af et brev fra A. Svensson til redaktionen i København. Men slår man efter, viser det sig, at Berlingske Tidendes leder var svar på artikler, der havde stået i Danskeren på forsiden tre numre i træk, lørdag den 29. maj, 31. maj og 1. juni.

Det er dobbelt uheldigt, at Svenssons synspunkter ikke er citeret efter hans egne artikler, fordi Berlingske Tidende i nogen grad havde vendt tingene på hovedet. Berlingske Tidende bebrejder Danskeren (Svensson), at bladet, »der sidder lunt og godt i Haderslev«, kræver politisk aktion af danskheden syd for den nye grænse, hvilket er »hverken sømmeligt eller forsvarligt overfor vore landsmænd dernede«.

Men Danskeren havde just angrebet Berlingske Tidende, fordi dette blad havde stillet krav til de danske i Sydslesvig. På baggrund af bestræbelserne på at lette sydslesvigernes udvandring til Danmark havde Berlingske Tidende opfordret dem til i stedet at blive og holde ud som et værn for Danmark, eller mere brutalt sagt som et nationalt læbælte for den nye grænse, der lukkede dem ude. Svensson var enig i det ønskelige og ville være blandt de første til at støtte dem, der besluttede sig til at blive, men han afviste, at nogen havde ret til at opfordre og kræve. Derimod efterlyste han viljen til at støtte. Når man imidlertid i Troels Finks bog læser uddraget af den berlingske artikel, får

man det indtryk, at det var Svensson, der stillede krav til sydslesvigerne, i stedet for Berlingske Tidende.

Det kan tilføjes, at min far for sit eget vedkommende ventede længst muligt med at beslutte sig for dansk statsborgerskab, idet han stadig havde overvejelser om at tage et arbejde op i Sydslesvig, hvis der viste sig en egnet arbejdsplads. Det »lune« var ikke frit valg.

Troels Fink hefter sig ved, at Svensson efterlyste støtte til en danskhedsbevægelse syd for grænsen ikke alene med kulturelle formål, men også med »det politiske formål gennem Folkenes Forbund at opnå en senere revision af den nuværende afgørelse«, og bemærker, at den tilskyndelse, der kunne ligge i det af Svensson fremførte spørgsmål, fandt ikke genklang syd for grænsen. Troels Fink må have overset, at spørgsmålet var blevet rejst syd for grænsen, og at det altså drejede sig om støtte til et sydslesvigsk initiativ. Bortset fra Flensborg mente Svensson, at hverken Sydslesvig eller Danmark var modent til en sydligere grænse nu, men ønskede man syd for grænsen at arbejde for en ny § 5, som det var formuleret, burde det ikke mangle på dansk støtte. Iøvrigt havde han taget forbehold overfor værdien af Folkenes Forbund.

*

Et andet eksempel. Side 228–229 citeres en artikel i Danskeren den 24. juni 1920 om tyskerkursen, der havde sejret ikke alene med gennemførelsen af »den planlagte grænse«, som den tyske udenrigsminister havde karakteriseret Clausenlinien den 14. november 1918, men også allerede havde givet sig adskillige overraskende udslag i Nordslesvig. Troels Fink bemærker hertil, at når man læser de samtidige tyske kommentarer, kan man nok undre sig over, hvordan begrebet »tyskerkursen« kan komme ind i billedet i sommeren 1920, og derefter gengives et tysk angreb på grænsen. Det havde været mere rimeligt at nævne de konkrete eksempler,

som var anført i den ikke-citerede del af Danskerens artikel.

Et tredje eksempel. Side 225 anerkendes undtagelsesvis, at i Flensborg-bevægelsens argumentation indgik en historisk begrundelse, som i en vis forstand lod sig forene med selvbestemmelsens princip, nemlig anvendelsen af valget i 1867, der viste dansk flertal i Flensborg umiddelbart efter indførelsen af Pragfredens § 5, som jo lovede den nordlige del af Sønderjylland ret til at vælge mellem Danmark og Prøjsen. A. Svensson fremhæves korrekt som talsmand for denne anskuelse.

Men så kommer Troels Finks kritik: »Det var ikke et fælles standpunkt for Flensborg-bevægelsen, det blev aldrig fremført som forslag i Vælgerforeningens tilsynsråd, hvor der ejheller var udsigt til at flertal for det, dertil kom at Danevirke-bevægelsen var imod det. Flensborg-bevægelsen byggede ikke på et enkelt princip; den opererede med forskellige argumentationer, eftersom forudsætningerne skiftede.«

Ja, Flensborg-bevægelsens argumentation afhang af situationen nøjagtig som Åbenråretningens gjorde det. Men ved tilsynsrådsvalget i Vælgerforeningen (»den sønderjyske rigsdag«) den 30. november 1919 gik både Danevirkefolk og Flensborgmænd til valg på 1867-princippet og opnåede på dette fælles grundlag 28 mandater imod H. P. Hanssens 26. Tungen på vægtskålen blev imidlertid en arbejdergruppe på 6, der blev bearbejdet af en udsending fra Stauning, som sad i regeringen sammen med H. P. Hanssen. Derefter kunne et tillidsvotum til H. P. Hanssen få flertal.

Hvad specielt redaktør Svensson angår, har han fra programartiklerne i Danskeren ved bladets start i april 1919, ja, før han havde eget blad, holdt på 1867-princippet. Han henviste her til, at dr. M. Mackeprang i sin bog »Nordslesvig« umiddelbart før verdenskrigen med rette konstaterede, at Nordslesvig ved de to valg i 1867 var »bleven

fastslået som et bestemt politisk-geografisk begreb«. Det var tilmed bestandig dette Nordslesvig, man forbandt med løftet i § 5 om en afstemning. Altså inklusive Flensborg, der som sagt havde dansk flertal i 1867.

Det er rigtigt, at Svensson aldrig har fremført direkte forslag om, at Vælgerforeningens tilsynsråd skulle lægge sig på 1867-linien, men det var jo ganske enkelt, fordi tidspunktet var forpasset, da han kom hjem fra fronten. Da havde H. P. Hanssen allerede fået en konfirmation af Clausen-linien nord om Flensborg presset igennem, hvad siden en del af deltagerne bittert fortrød. Det var sket ved møderne på Folkehjem i Åbenrå den 16. og 17. november 1918, og det var naturligvis en urealistisk tanke at få den afgørelse formelt omstødt, men allerede på næste møde – den 30. december 1918 – lykkedes det dog Svensson at få enstemmig tilslutning til en resolution til fordel for Flensborg.

Resolutionen rummede en skarp protest imod de tyske magthaveres forsøg på at hindre den danske befolkning i Mellemslesvig i den frie udøvelse af forsamlings- og petitionsretten; den fastslog, at selvbestemmelseretten dermed foreløbig er »gjort illusorisk« i dette område, og »vi henstiller til den danske regering, når den varetager vore interesser ved Fredskongressen, at gøre opmærksom på, at den danske befolkning i Mellemslesvig under disse forhold *ikke kan* håbe på at opnå sin nationale ret ved hjælp af en afstemning«.

Det var en kursændring, der vakte opmærksomhed. Således har historikeren, rigsarkivar Axel Linvald i sin fremstilling af Genforeningens historie (»Sønderjylland«, bind I, side 390) ofret et afsnit på den anden Åbenrå-resolution, der betegnes som »en såre betydningsfuld tilkendegivelse«. Og Harald Jørgensen bruger endda et par sider på den i sin genforeningshistorie (side 177–179).

Troels Finks omtale af dette møde i Væl-

gerforeningens tilsynsråd er virkelig overraskende. Han nævner nemlig ikke resolutionen! Fra mødet refererer professor Fink i stedet over halvanden side Ernst Christiansens Danevirke-synspunkter for at understrege »den fundamentale forskel mellem Danevirkebevægelsen og den kreds, der ønskede en grænse efter nationalitetsprincippet«. Skønt det var Flensborglinien, der prægede dette møde og hverken Danevirkefolkerne eller Åbenråerne, får den af Troels Fink kun følgende ord med på vejen efter omtalen af de to fløje:

»Ind imellem disse to synspunkter kom så et særligt Flensborgstandpunkt; det var endnu ikke klart formuleret, men dets kerne var kravet om Flensborg til Danmark under alle omstændigheder.« (Bind I, side 134).

Først et halvt hundrede sider længere hennævner Troels Fink i anden forbindelse resolutionen af 30. december 1918, som »man kan undre sig over, at Åbenrå-retningen kunne gå med til« (I, 184), iøvrigt uden at anføre Svensson som ophavsmand.

*

Når Troels Fink i bind III som kritik af Svensson anfører, at hans 1867-tanker aldrig blev forelagt Vælgerforeningens tilsynsråd, måtte det dog være rimeligt at fremhæve denne hans væsentlige indsats i Flensborgsammenhæng ved det første møde han deltog i, efter at han var vendt hjem fra fronten. Svensson opfattede det selv som et forsøg på at forene 1867-synspunktet med situationen efter vælgerforenings-resolutionen af 17. november 1918 (»Slesvig delt«, side 58).

Både Linvald og Harald Jørgensen, der begge hørte til Åbenrå-retningen, har bemærket en sammenhæng mellem denne resolution og starten af Flensborgbevægelsen kort efter. Troels Fink nævner det ikke, og man savner derfor noget af baggrunden for at vurdere brydningerne mellem Åbenrå- og Flensborgfløjen. I virkeligheden blev Flensborg-bevægelsen skabt som en reaktion imod

regeringens afvisende holdning overfor den af Svensson foreslåede Flensborgresolution af 30. december 1918.

*

Også når man vender sig til Troels Finks bind II, får man et forkert billede af A. Svensson. F.eks. side 26 i en omtale af Rubin-affæren, hvor Svensson bebrejdede H. P. Hanssen hans andel i Rubins artikel i Preussische Jahrbücher med udtrykket »Kun tåber og folk uden indflydelse tænker i Danmark på en genopvækkelse af § 5«. Hos Fink lyder det: »Aage Friis havde oplyst, at det var H. P. Hanssen, som havde fremkaldt artiklen og ønskede den skrevet, sagde Svensson. Det protesterede H. P. Hanssen straks imod, men Svensson gik uanfægtet videre ...«. Faktum var, at Svensson havde ret, og H. P. Hanssen havde det ikke.

I samme bind side 64 omtales en artikel fra 11. juli 1919 i Danskeren, der var antisemitisk, vendt imod regeringens jødiske præg, og meget kritisk overfor H. P. Hanssen. Troels Fink har en bidende bemærkning om denne artikel af Svensson, der »giver indtryk af tonen og tankegangen blandt dem, der nu (efter H. P. Hanssens indtræden i Zahles regering) koncentrerede skytset mod H. P. Hanssen«. Finks kritik er ikke uberettiget. Det var bare ikke Svensson, der havde skrevet artiklen.

Det falder Troels Fink let at vælge udtryk som »kup« og »tilsvining«, når han skal karakterisere de midler, der blev anvendt af H. P. Hanssens modstandere. At de skarpe

modsætningsforhold fremkaldte foreteelser og ordvalg indenfor Åbenråretningen, der er tilsvarende dadelværdige, har ikke i samme grad forfatterens interesse. Det er for ensidigt, når Danskerens artikler fortrinsvis citeres for at belyse det lave niveau hos H. P. Hanssens modstandere i stedet for at dokumentere den faste, konsekvente og vel-motiverede grænsepolitik, bladet var ordfører for.

Det vil også være muligt i Danskeren at finde udslag af en forsonlig holdning. Således oplyste Svensson den 11. juni 1919 i Danskeren, at redaktionen havde modtaget flere kritiske indlæg mod Åbenråretningen, men at man efter H. P. Hanssens tale i Holbøl ville »bortse fra at offentliggøre dem«. Og på et møde i Hoptrup den 19. oktober 1919 takkede redaktør Svensson for »det håndslag fra flertallets side, som vi så længe havde ventet på«. Citater af denne art kan man lede forgæves efter hos Troels Fink, skønt disse forsøg på at bygge bro dog også hører med i billedet.

Eksemplerne kan tale for sig selv uden yderligere kommentarer. De er stærke vidnesbyrd om, at Troels Finks værk ikke kan stå som det sidste ord i den sag, og det er synd og skam. Professor Troels Fink har alle faglige og saglige forudsætninger til at kunne skrive det afsluttende kapitel og sætte punktum for striden omkring Genforeningen. Kedeligt, at han ikke også havde sind dertil.

Bjørn Svensson

Det gamle Løjt (II)

Løjt sogns lokalhistoriske forening har udgivet »Det gamle Løjt II«, også betegnet som 1979-udgaven af bogen »Det gamle Løjt«. Det er en fordringsløs udgivelse, omfattende en snes småstykker, men uden noter og supplerende oplysninger, der kan hjælpe de

udensogns læsere. De forskellige forfatteres bidrag om sognets ældste træ, om mejeriet, om bindebrev, tyske feltherrer på farlig sejl-tur etc., vil dog kunne interessere andre end sognets beboere.

Grænseleksdagbog

VED FR. RUDBECK

Oktober 1979

SYD FOR GRÆNSEN

3. oktober: Tidligere chefredaktør på Flensborg Avis, Jacob Kronika, modtager 25.000 kr. fra minister Erna Hamiltons legat for videnskab og kunst.

Som følge af lægemangel ved amtets sygehuse søger Nordfrisland amt danske læger gennem annonce i Ugeskrift for Læger.

4. oktober: Af hensyn til fremtidige tyske tilskud har Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger overfor Landsungdomskontoret stadfæstet, at SdU går ind for forbundsrepublikkens »frihedsmæssige og demokratiske grundorden« samt for parlamentarismen, efter at SdU er afkrævet en sådan erklæring, som ellers ikke findes i SdU's vedtægter.

Landdagspræsident dr. Helmut Lemke skriver i en publikation om landdagen, at SSV nok er fritaget for 5 pct. reglen, men at partiet ikke automatisk får sit mandat; det må tilkæmpe sig det i kappestrid med de øvrige partier og i henhold til sit stemmetal.

I følge en planlægningsprognose fra landsregeringen må området Flensborg by, Nordfrislands og Slesvig-Flensborg amter forvente en nedgang i indbyggertallet fra 430.000 i 1977 til 395.000 i 1995. Til gengæld vil det sydlige planlægningsområde omfattende amterne Lauenburg, Pinneberg, Segeberg og Stormarn kunne regne med en stigning på 65.000 indbygere. Samtidig bemærkes, at en udligning på arbejdsmarkedet må forventes at blive væsentlig vanskeligere i det kommende årti.

CDU-landdagsfraktionen meddeler, at den uanset partiernes holdning i øvrigt vil gennemføre en mandatforhøjelse i landdagen til 74.

Det er 125 år siden, Frederik VII.s sydslesvigske jernbane fra Flensborg til Tønning blev indviet.

5. oktober: Fire testamentariske gaver på ialt 250.000 kr. gør det muligt for Dansk Skoleforening i en tid med økonomisk stramning at klare en række vigtige anlægsopgaver.

På et spørgsmål fra folketingsmedlem Bertel Haarder bekræfter undervisningsminister Dorte Bennedsen, at selv om det danske og det tyske tilskudssystem overfor de to mindretal ikke kan sammenlignes, er det korrekt, at Danmark betaler 70 pct. af de tyske mindretalsskolers udgifter, mens Slesvig-Holstens tilskud til de danske skoler i Sydslesvig kun beløber sig til 34 pct.

6. oktober: Duborgskolens nybygning indvies i overværelse af statsminister Anker Jørgensen, undervisningsminister Dorte Bennedsen, forbundsminister Franke fra Bonn og kultusminister P. Bendixen, Kiel.

Flensborg by indvier samtidig en særdeles omdiskuteret omlægning af Søndertorv i Flensborg.

7. oktober: Sydslesvigsk Vælgerforening holder sit ordinære landsmøde, som giver landdagsmand Karl Otto Meyer en kraftig opbakning til den af ham førte politik, ligesom der tages skarpt afstand fra lovforslaget om mandatændringen.

9. oktober: Slesvig-Holstens befolkningsvanskeligheder understreges af følgende tal: i 1978 fødtes 23.185 børn, og der blev noteret 31.257 dødsfald.

10. oktober: Tyske arkæologer har i vadehavet ud for øen Hooge fundet spor af en vikingeboplads fra omkring år 1000.

12. oktober: Med baggrund i sidste vinters trafikkaos som følge af snefygningen, er der efter fælles dansk-tyske forhandlinger nedsat en arbejdsgruppe, som skal fremkomme med et oplæg om en grænseoverskridende katastrofehjælp.

Danske virksomheder indenfor byggeindustrien satser i stigende grad på det nordtyske marked, der næsten betragtes som et hjemmemarked, noteres det som følge af den store danske deltagelse på Norddeutscher Baumarkt 79 i Neumünster. Det er især type- og fritidshuse, der er efterspørgsel efter.

18. oktober: Uerstattelige bibliofile skatte og dokumenter er ved at gå til grunde i St. Theresia-biblioteket på Nordstrand. Ca. 1500 bind fra 16 og 17 hundredetallet skønnes efterhånden ikke til at redde, og der savnes midler til en effektiv hjælp.

På et Europa-seminar i Husum er overborgmester Bodo Richter, Flensburg, og amtsrådsmedlem Hermann Heil enige om, at der også uden en institutionalisering kan etableres et frugtbart samarbejde hen over grænsen.

Det burde have været muligt at undgå såvel CDU-regeringens ændring af valgloven som den uheldige udgang af Slesvigsk Partis opstilling i Nordslesvig. Herom enedes fhv. minister dr. H. Schlegelberger, Kiel, og professor H. P. Clausen, Århus, på samme seminar.

20. oktober: På Slesvig-Ligaens årsmøde i København udtaler Sydslesvigsk Forenings tidligere formand, Ernst Meyer: Sammen med mange hundrede danske sydslesvigere har jeg stadig håbet om en genforening med Danmark i behold.

Formanden for Foriining for nationale Friiske Carsten Boysen slår på samme møde til lyd for rejsningen af en frisisk højskole.

23. oktober: Med et tilsagn fra landsregeringen om at bære 60 pct. af omkostningerne

og tilskud fra de tilstødende amter, lysner det for byen Arnæs, som ikke selv er i stand til at bekoste en ny færge over Slien. Den gamle færge har man måttet kassere.

Nordwestdeutscher Rundfunk vil med et særlig pilotprojekt gennemføre regionale TV-udsendelser for Slesvig-Holsten og til dels Nordslesvig.

24. oktober: Flensburg Avis betegner det som »for groft«, at den slesvigholstenske befuldmægtigede i mindretalsanliggende Thies Uwe v. Leesen i en artikel i Der Nordschleswiger i forbindelse med det danske folketingsvalg kan skrive, at »I lighed med Tyskland 1980 drejer det sig om, hvorvidt jeres land skal regeres socialdemokratisk-socialistisk eller konservativt / i frihed«.

27. oktober: Der kan kun blive tale om en kontinuerlig udbygning af de almindelige højere skoler i Flensburg, men en teknisk højskole vil ikke komme på tale, erklærer kultusminister dr. P. Bendixen på en højskoleledag på den faglige højskole i Flensburg.

29. oktober: Mens Agrup kommune ligestiller dansk og tysk elevtransport afviser Skåleby kommune i Angel overhovedet at give tilskud til dansk elevkørsel.

31. oktober: Sprogbarrieren er den største hindring for flere kontakter mellem det tyske flertal og det danske mindretal i Sydslesvig, fremgår det af en diskussion på Flensburg rådhus, men byen kan blive stedet for en stående dansk-tysk dialog.

Dr. H. W. Otzen afløser dr. Jens Balle som overlæge for Dansk Sundhedstjeneste i Sydslesvig.

CDU-fraktionen i Kiellanddagen vedtager med 37 stemmer mod samtlige oppositionsstemmer, at mandattallet i landdagen fra næste valg forhøjes til 74. SSV vil ikke af finde sig med afgørelsen og bebuder sammen med SPD og FDP forelæggelse af et ændringsforslag.

1. oktober: I anledning af at det er hundrede år siden, dagbladet Hejmdal udkom første gang, blev der holdt en kort mindehøjtidelighed ved H. P. Hanssens og hans hustrus grave.

2. oktober: Slesvigsk Parti vedtager på sit delegeretmøde at foreslå følgende kandidater: Philipp Iwersen, Tinglev, Carsten Kromand, Sønderborg, Math. P. Schmidt, Højer, Dieter Wernich, Tønder og Peter Wilhelmsen, Bolderslev.

3. oktober: Centrum-Demokraterne i Nordslesvig erklærer sig indforstået med en fortsat fælles opstilling med Slesvigsk Parti.

5. oktober: På Slesvigsk Partis opstillingsmøde i Tinglev udpegedes gårdejer Peter Wilhelmsen, Bolderslev, og læge Uwe Møller, Gråsten, som partiets kandidater på liste M ved valget den 23. oktober.

7. oktober: Asserballe Ungdomsforening kan som en af landsdelens ældste fejre sit 75 års jubilæum.

Centrum-Demokraterne meddeler, at de ikke kan acceptere de tyske kandidater. Peter Wilhelmsen på grund af hans fortid i Waffen SS og læge Uve Møller, der er søn af den nazistiske fører Jens Møller.

På et pressemøde i Grænselands-Presselogen erklærer statsminister Anker Jørgensen, at man ingen overvejelser har i retning af at ændre spærregrænsen eller lempe den for det tyske mindretal, selv om statsministeren vil synes det godt og rigtigt, om det tyske mindretal er repræsenteret i det danske folketing.

Efter en festgudstjeneste med fyldt kirke tager frimenigheden i Skærbæk afsked både med sin præst, pastor Hans Ebbesen, og med kirken, som man ikke har økonomiske muligheder for at bevare.

8. oktober: På et nyt delegeretmøde i Tinglev beslutter Slesvigsk Parti med 227 stemmer mod 24 ikke at opstille nye kandidater og betragter samarbejdet med Centrum-Demokraterne som afbrudt.

Jeg må sige, at nazi- og besættelsestiden stadig kaster mørke skygger over os, og det efter næsten 40 år, siger amtsborgmester Erik Jessen i en kommentar. Han finder, der er handlet uret og forkert overfor Peter Wilhelmsen.

9. oktober: Også Erhard Jacobsen beklager bruddet, men finder dog, at man kunne skilles i fuld forståelse til begge sider.

Centrum-Demokraterne opstiller herefter deres egen liste uden tyske kandidater.

Formanden for CD i Nordslesvig, H. C. Clausen, Hjordkær, mener, at efter seks års godt samarbejde må der efter valget kunne etableres nye samarbejdsmuligheder.

I Jejsing er der i den nedlagte tyske skole indviet en ny tysk børnehave med 13 børn.

Også Jes Schmidts efterfølger i folketinget, centrum-demokraten Bent Olsen, håber på en fælles fremtid for CD og Slesvigsk Parti.

10. oktober: Chefredaktør S. Matlok erklærer, at efter bruddet kan CD ikke regne med en eneste stemme fra Slesvigsk Parti, og han regner med, at tusinder af tyske nordslesvigere bliver hjemme på valgdagen.

11. oktober: Grænsehandelen er ikke noget stort problem, siger direktøren for Institut for Grænseregionsforskning i Åbenrå, Niels Groes. Hvis politikerne virkelig føler problemet alvorligt, kan de jo bare lade foretage en undersøgelse.

12. oktober: Slesvigsk Parti vil ikke opfordre sine vælgere til at stemme på et bestemt parti – heller ikke på CD, siger næstformanden i Bund deutscher Nordschleswiger, Leif Nielsen. Det sidste er der bestemt ingen grund til, tilføjer han.

16. oktober: De sønderjyske Centrum-Demokrater kunne tænke sig at tilbyde Slesvigsk Parti en observatørpost i Folketinget, som i givet fald kan tilfalde Peter Wilhelmsen.

17. oktober: Det nye Enstedværk ved Åbenrå indvies. Projektet, der har kostet 820 mill. kr. er skabt gennem et dansk-tysk samarbejde.

18. oktober: Det er grotesk, at man skal låne kæmpebeløb i Vesttyskland for at understøtte det danske mindretal syd for grænsen, siges det på Fremskridtspartiets pressemøde i Åbenrå. Det er ikke »nationale nusserier«, men penge og økonomi partiet samler sig om.

21. oktober: I Endrupskov indvies Sønderjyllands 12. vandrerhjem i de tidligere skolebygninger.

23. oktober: Ved folketingsvalget vælges følgende i Sønderjyllands amt: Erik Andersen, J. K. Hansen og Svend Taarnquist fra Socialdemokratiet, Johs. Burgdorf, Konservative Folkeparti, Peter Sønderby og Knud Øllgaard, Venstre og Helge Dohrmann for Fremskridtspartiet.

Centrum-Demokraternes stemmetal falder fra 11.399 i 1977 til 4822. Størst var tilbagegangen i Tinglev og på Løgumklostereggen.

25. oktober: CD's sønderjyske formand H. C. Clausen erklærer, at efter det foreliggende resultat er det slut med samarbejdet mellem CD og Slesvigsk Parti.

Formanden for Bund deutscher Nord-schleswiger, Gerhard Schmidt, siger hertil, at man alligevel er rede til at mødes igen.

27. oktober: Grænsebyen Rudbøl fik for 350 år siden købstadsrettigheder og frihed og ret til at præge egen mønt, religionsfrihed og fristadsrettigheder.

På et møde i grænselands-presselogen erklærer CD-formand H. C. Clausen, at der

fremdeles er samtalemuligheder med Slesvigsk Parti. Det tyske mindretal er nu gået i tænkeboks, siger Gerhard Schmidt. En op-hævelse af spærrereglen vil ikke give et tysk mandat. Fhv. minister Johan Philipsen opfordrer til, at mindretallets historie bliver skrevet, inden vigtigt kildemateriale går tabt.

27. oktober: På en generalforsamling indenfor Centrum-Demokraterne i Sønderjylland besluttes det helt at afbryde samarbejdet med Slesvigsk Parti.

28. oktober: Naturorganisationer, faglige biologorganisationer og interessegrupper med naturtilknytning rejser kritik af proceduren ved bygningen af det fremskudte dige.

31. oktober: På et ordinært delegeretmøde indenfor Bund deutscher Nordschleswiger kræves i en resolution en rimelig parlamentarisk repræsentation.

Til det dansk-tyske kontaktudvalg gen-vælges rektor Hans-Jürgen Nissen, højskole-lærer Philipp Iwersen og gårdejer Gerhard Schmidt.

BdN. tæller 4409 medlemmer fordelt på 13 distrikter og 27 lokalforeninger.

Det tyske mindretals arbejde har brug for et tilskud på ialt 24 mill. DM i 1979. I 1978 beløb egne indtægter sig til 2,8 mill. DM, tilskud fra den danske stat og danske kommuner 9,75 mill. DM og tilskud fra forbundsrepublikken og landet Slesvig-Holsten udgjorde 8,5 mill. DM.

November 1979

SYD FOR GRÆNSEN

2. november: Både SPD og SSV uddeler løbesedler i Kiels gader i protest imod land-dagens forhøjelse af mandattallet til 74.

5. november: Undervisningsminister Dorte Bennedsen bekræfter i et svar til folketings-

medlem Bertel Haarder, at Danmark betaler 70 pct. af udgifterne ved de tyske mindretalsskoler, mens Dansk Skoleforening til de danske skoler i Sydslesvig må nøjes med 34 pct. i offentlige tilskud fra Kiel.

7. november: Støbeforme fundet ved Hedeby viser sig at svare til et guldsmykkespænde fundet ved Hiddensee på Rygen i 1872.

Radio Syd indretter et kontor på Flensborg Avis for derfra at tilrettelægge udsendelser fra Sydslesvig og Holsten i Danmarks Radio.

De nyeste fund fra Hedeby synes at bekræfte, at der også efter ødelæggelsen i 1060 har været liv i Hedeby og byen været brugt som havn.

CDU-politikeren Kai-Uwe von Hassel, tidligere ministerpræsident i Slesvig-Holsten, opgiver efter betydelig modstand at opstille til forbundsvalgmet i en slesvig-holstensk kreds.

9. november: Pastor Hans Parmann, Slesvig, vælges til formand for Det sydslesvigske Samråd og afløser dermed skoleleder Wilhelm Klüver, Læk.

Til den særlige byrdeudligning til fordel for flygtninge og hjemstavnsfordrevne, er der ialt i Slesvig-Holsten indbetalt 6,2 milliarder DM, oplyser den slesvigholstenske finansminister Rudolf Titzck.

Landsregeringerne i Slesvig-Holsten og Nedersachsen vil etablere en særlig nordtysk radio og TV uden Hamborg.

11. november: På et møde i Danevirke-udvalget i Slesvig fastslås, at der omsider er udsigter til, at voldenes tilstand og repræsentationen af Danevirke for befolkningen forbedres betydeligt i de nærmeste år. Generalkonsul Arne Fog Pedersen peger under mødet på, at samarbejde mellem danske og tyske arkæologer må betegnes som et skoleeksempel på fornuftigt samarbejde tværs over grænsen.

14. november: Jaruplund-Veding kommuneråd beslutter enstemmigt at ligestille tilskudene til dansk og tysk elevkørsel.

På et møde i Dansk Erhvervsforening for Sydslesvig fastslår landdagsmand Karl Otto Meyer, at SSV nok ligger til venstre for midten i vesttysk politik, men i forhold til Danmark vil man politisk ligge i midten. Han erkender dog, at SSV måske har tabt et par tusinde borgerlige stemmer ved landdagsvalget.

21. november: Thomas Sabroe & Co.'s køleteknik i Flensborg foretager en betydelig udvidelse af produktionskapaciteten, men mangelen på arbejdskraft i Flensborgområdet er nu så stor, at flere virksomheder søger arbejdskraft nord for grænsen.

Indenrigsministeriet i København meddeler, at man har besluttet at slette betegnelsen Slesvig for Sydslesvig i indfødsrets-lovgivningen. Personer, født i Sydslesvig henregnes herefter under Forbundsrepublikken Tyskland.

Den slesvigholstenske landsregering udnævner professor Emil Schlee til landsbefuldmægtiget for flygtningene. Det er første gang, denne post besættes.

22. november: Seks år efter færdiggørelsen af dæmningen ved Ejdermundingen gennemføres en særlig sikring for at modvirke, at isblokke, bølger og strøm under særlige omstændigheder kan flytte stenblokke på op til ca. 600 kg.

23. november: Til trods for et rigeligt litteraturudvalg savner ungdommen stadig oplysning om nazitiden, fastslår fire unge tyske forfattere under en paneldebat i Flensborg.

24. november: Forbundsregeringen vil med tilfredshed hilse en ordning på valglovsområdet for det tyske mindretal i Danmark, fremgår det af en debat i Forbundsdagen i

Bonn. Flensburg Avis svarer hertil, at den tyske uvidenhed om de faktiske forhold henholdsvis for det danske og det tyske mindretal skyldes den mur af løgne og fortællelser ikke mindst bladet Der Nordschleswiger har opbygget, og som bliver stadig højere.

28. november: Danske sydslesvigere har krav på en ligestilling med deres tyske naboer, når det gælder tilskud fra amterne, fastslår landråd dr. Klaus Petersen, Husum, på et møde i Flensburg. SSV i Nordfrislands amt vil nu tage landråden på ordet, siger formanden for SSV i Nordfrislands amt, Chr. Hansen.

Repræsentanter for det danske og det tyske mindretal mødes i Kruså til uformelle samtaler. Det er det første møde, der er afholdt mellem de to mindretal.

NORD FOR GRÆNSEN

2. november: I Endrupskov er fundet en fyrstegrav fra yngre romersk jernalder.

Kiellanddagens kontaktudvalg til det tyske mindretal i Nordslesvig holder møde i Åbenrå. Der udtales håb om en dansk forståelse for, at man i Danmark til trods for valglovsændringerne i Kiel vil stå positivt overfor ønsket om en tysk mindretalsrepræsentation i Folketinget. I mellemtiden opfordres til en intensivering af det dansk-tyske kontaktudvalg. Som følge af mindretallets økonomiske vanskeligheder udtalte udvalgets formand, landdagspræsident dr. Helmut Lemke, at såvel Bonn som Kiel må forhøje deres tilskud.

3. november: Tønderregnets købmænd mener, at grænsehandels-»ekspertes« har kikkerten for det blinde øje. Valutatabet ved køb af afgiftsbelagte varer syd for grænsen er siden 1976 steget fra 1,4 milliarder kr. til ca. 2,1 milliard.

Skoleråd P. Jessen Sönnichsen betegner en artikel i Der Nordschleswiger om den i Nord-

slesvig fødte og af nazisterne henrettede tyske modstandsmand professor Jens Jessen som et værdifuldt materiale til orientering på tyske skoler om modstanden mod Hitlers Tyskland.

Berlingske Tidende skriver i en leder om de af mindretallet rejste ønsker om en ændring af valgloven til fordel for mindretallet: Var hjemmetyskerne under alle omstændigheder sikret national repræsentation, stod det dem frit at bruge deres stemmer på andre kandidater i Sønderjylland og de ville derne er blevet erstattet af kortere forbind opå en dobbelt stemmeret, der er i strid med dansk politisk tradition. Bladet understreger, at det må være rimeligt at fastholde reglen om, at et tysk mandat i folketinget skal være kvalificeret valgt og ikke indsat på et svindende antal stemmer.

4. november: Det tyske mindretal holder sin Tyske Dag i Åbenrå. Statssekretær dr. Heinz Kreuzmann fra ministeriet for indre tyske anliggender giver et tilsagn om, at man fra Bonn vil hjælpe mindretallet med udbygningen af det tyske skolevæsen.

Det bør nøje overvejes, om der findes andre muligheder til at sikre mindretallet en repræsentation på Christiansborg, sagde amtsborgmester Erik Jessen i følge Der Nordschleswigers referat på den tyske dag.

Landsregeringen i Kiel vil også i fremtiden bidrage til en styrkelse af det tyske kultur- og dannesarbejde i grænseområdet, sagde undervisningsminister dr. Peter Bendixen.

Gårdejer Peter Wilhelmsen holdt mindetalen på Knivsbjerg for mindretallets faldne i sidste verdenskrig.

5. november: Under et børnehøjubilæum i Løgumkloster peger den slesvigholstenske justitsminister C. E. Clausen på, at fremtiden for mindretallet ligger i børnehaverne. Uden en vidtgående understøttelse fra Slesvig-Holsten vil dette arbejde ikke være muligt.

På et møde i Sønderjyllands amtsråd ud-

taler amtsrådsmedlem Svend Ingomar Petersen sin frygt for, at regionalplanen vil føre til, at 200 mindre landsbyer uddør.

7. november: I Åbenrå åbnes de dansk-tyske dage. Det er 25 år siden, de dansk-tyske dage første gang fandt sted. Dagens motto i år er »Fremtiden i grænselandet«.

Flensborgs overborgmester dr. Bodo Richter fremsætter følgende fremtidsvision for året 2000: Landsdelens politiske betydning som bro mellem Skandinavien og Mellem-europa vil være taget af, fordi brofunktioner mellem København og Hamborg. Storebæltsbroen er endnu ikke bygget. De økonomiske og handelsmæssige forbindelser mellem Danmarks og Sydsveriges, ja også Stockholms og Helsinkis økonomiske centrer har valgt en anden vej – over fugleflugtslinien. Men svaghederne i den økonomiske struktur på begge sider af grænsen eksisterer stadig.

9. november: Der Nordschleswiger kommenterer de dansk-tyske dage med følgende: man kan ikke frigøre sig for det indtryk, at det stadig for meget er en elitegruppe, der præger dagene.

20. november: Der er et fortræffeligt samarbejde mellem de nord- og sydslesvigske museer, fastslås det under et museumsfagligt diskussionsmøde mellem nord- og sydslesvigske museumsledere i Åbenrå.

Planer om et dansk-tysk handelskammer møder modstand i sønderjyske erhvervs-kredse. Det oplyses, at planen har tilslutning fra mange virksomheder og en række banker.

23. november: På et møde mellem Flensborg Industri- og Handelskammer og sønderjyske erhvervs-kredse om det påtænkte dansk-tyske handelskammer udtales frygt for en for stærk dominans på erhvervslivet til skade for grænselandet. Der foreslås forbedret in-

formation om grænselandet, og der fremsættes et nyt krav om bygning af Storebæltsbroen.

24. november: Den afgående leder af Radio Syd, redaktør Bjørn Svensson, Haderslev, modtager årets »Æres-Rummelpotte«.

Tvind-skolerne køber Hotel Lakolk og vil indrette det som kursuscenter for skolernes lærere.

25. november: På grund af lange ventelister ved de danske børnehaver i Haderslev henvender adskillige danske forældre sig til den tyske børnehave. Her oplyses, at man kun vil tage imod oplagte sociale tilfælde.

26. november: Amtsborgmester Erik Jessen siger til bladet Vestkysten, at en vadehavsfredning som foreslået af miljøministeriet, ikke må bremse udviklingen. Udbygning af lystbådehavnen på Rømø og naturlig landvinding må fortsætte.

Rømøs befolkning vil protestere imod oprettelse af et kursuscenter for Tvind-skolerne i Hotel Lakolk.

27. november: I forbindelse med, at betegnelsen Slesvig stryges i indfødsretsloven, peges på, at en forordning fra kejser Wilhelms tid om personregistrering i Sønderjylland stadig håndhæves.

29. november: Undervisningsminister Dorte Bennedsen underskriver bestemmelsen om oprettelsen af et gymnasium i Toftlund.

Rettelser:

1979, side 309. Overskriften. Læs: Kapp-kuppet i Slesvig 13.–20.3.1920.

1979, side 497, versets 3. linie. Læs: Stehe fest und nimmer weiche.

1979, side 503, billedteksten f.n. næstsidste linie. Læs: Stehe fest und nimmer weiche.

Side VI, 6. linie. Læs: Rettelser: 96, 320, 560.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hyldeerne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Grønlandets liv
Grønlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Vi skaffer
penge
til huse.**

København: Tlf. (01) 12 53 00
Århus: Tlf. (06) 12 53 00
Herning: Tlf. (07) 12 53 00
Aalborg: Tlf. (08) 12 53 00
Odense: Tlf. (09) 12 53 00

Kreditforeningen Danmark

**CHECK
KONTO**

De har hørt om det penge-
løse samfund... det er noget
med checks... det er noget
nemt... noget der holder
orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK

- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens

Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

**Ladelund
Landbrugs- og Mælkeriskole**

Brørup station

**Jyllands
Kreditforening**

HADERSLEV

TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

**Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken**

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Redaktørernes adresser:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Viceskoleinsp. W. Christiansen, Brorsonsvej 37, 6270 Tønder, tlf. (04) 72 18 78.

Viceskoleinsp. Chr. Stenz, Tøndervej 173, 6200 Åbenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev,

tlf. (04) 52 17 37.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45,

6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:

Søndergade 24, 6270 Tønder.

Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.

Postadresse: DK 6254 Øster Højst.

Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Niels Sterum.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Telf. (04) 74 33 25, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

Vi skaffer penge til huse.

Kreditforeningen Danmark

Søndergade 16, Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

De fleste ta'r os for pengenes skyld

I Sparekassen træffer De folk med økonomi som speciale.

Fagfolk, som ved, hvordan man får noget

ud af pengene, og som gerne vil hjælpe

Dem til en god handel. Det kalder vi Spare-

kassens Økonomi-service.

Tal med Sparekassen, før De handler.
Uanset om det gælder køb og salg af værdi-
papirer, eget hus eller bare almindelige
daglige økonomiske spørgsmål.

De er altid velkommen!

Økonomiservice -

Spørg

SPAREKASSEN